

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita

1

Helsinki 1976

ISBN 951-95402-0-2 (koko teos)
ISBN 951-95402-1-0 (osa 1)

Lappeenranta 1976 – Etelä-Saimaan Kustannus Oy

Sven Hirn

Vihantaa Viipuria

Sisällys

Monrepos	8
Anina	14
Tervaniemi	22
Vauxhall	28
Huusniemi	34
Lähdeviitteitä	37

Matkailijalle, joka 1800-luvun alkupuoliskolla saapui Viipuriin, kaupunki tarjosi melko ankeita näkymiä. Pääasiallinen asutus oli tungettu muurien sisäpuolelle. ”Die Festung” eli keskikaupunki oli täyteen rakennettu. Vapaata tilaa tarjosi vain paraatikenttä ja vinosti sen vieressä sijaitseva, venäläisen kirkon edessä oleva aukio. Vehreyttä ei näkynyt oikeastaan missään, ei ainakaan mitään vaalittua ja järjestelmällistä istutusta.

Linnoituksen ulkopuolella asutus levittäytyi kovin sattumanvaraisella tavalla. Eläkkeellä olevien sotilaitten kurjat asumukset antoivat leimansa Pyhän Annan linnoituksen alueelle. Muu rahvas oli suuntautunut itään, Pietarin esikaupunkiin. Asemakaavoitus nykyaikaisessa mielessä oli tuntematon käsite ja rakenteellinen sekamelska melko vapaan improvisoinnin tulos. Viipuri tuli 1827–34 mainiosti toimeen ilman ammattitaitoista kaupunginarkkitehtia: tehtävää hoiti vuosikausia leipurimestari Johann Ziencke, joka hyväksyi piirustukset ja laati niitä välillä omakätisestikin.

Kaupunkilaiset tuskin itse havaitsivat tilanteessa mitään ratkaisevasti epätydyttävää. Rakennusala kaivattiin kipeästi lisää, mutta kokonaisuuteen nähden harvalla oli muistuttamista. Ulkopuoliset reagoivat herkemmin. Länneistä saapuneet kiinnittivät huomiota kaupunkikuvan venäläisiin piirteisiin, jotka eivät heijastuneet ainoastaan lukuisten sotilashenkilöiden asuista, vaan myös rakennusten värityksestä ja arkkitehtonisista yksityiskohdista. Idästä tulevat eli Pietarista lähteneet oudoksuivat Viipurin hiljaiseloä. Kaupunki vaikutti kehityksessään pysähtyneeltä. Nikolai I, joka käväisi maassamme 1830, puhui ”mustasta kaupungista”. Laatusanalla oli sekä konkreettista että vertauskuvallista pohjaa. Viipuri ei olemuksellaan kyennyt välittömästi viehättämään ketään.¹

Aloitteellisuudesta ei näkynyt paljon jälkiä. Pinnan alla kyti kauppiaspiirien rahanhimo ja kulttuuritahto, joka vasta myöhemmin puhkesi kukoistukseensa. Siitä ei vielä ollut selviä oireita havaittavissa. Tätä melko lohdutonta taustaa vasten oli varmaankin sitä yllättävämpää pistäytyä muutamia kilometrejä kaupungin ulkopuolella olevassa Monrepoossa. Siellä paronit Nicolay olivat rakkaudella ja rahalla luoneet miljöön ja kokonaisuuden, joka leveysasteillamme haki vertaistaan.

Monrepos

Päällisin puolin Monrepos'n puiston vaiheet tunnetaan hyvin. Lähtökohdista pidetään komendantti Peter Stupishinin tilalleen rakentamaa suurta kasvihuonetta. Nimen Monrepos otti käyttöön käskynhaltijana 1782–87 toiminut Württembergin herttua Friedrich Wilhelm. Hän pystytti myös päärakennuksen. Paroni Ludwig Heinrich von Nicolay tuli tilan haltijaksi 1788 ja siitä alkoikin uutteruudella ja mielikuvituksella toteutettu Monrepos'n luominen ainutlaatuisiksi turvapaikaksi. Ludwig Heinrichin kuoltua 1820 työtä jatkoi samalla hartaudella hänen poikansa Paul von Nicolay (1777–1866).²

Suunnitelma oli ajan hengen mukaan hyvin romanttinen ja se perustui kaikkiin luonnon tarjoamiin mahdollisuuksiin. Rantamaisema oli vaihteleva ja luovalle mielikuvitukselle kiitollinen. Pikainen kiertokäynti puistossa antaa jonkinlaisen käsityksen siitä maailmankatsomuksesta, joka haki jalansijaa Viipurin ympäristöstä.

Vierailijan astuttua suippokärkisen, tudortyyllisen porttirakennelman kautta kartanon alueelle avautui hänen eteensä outo ja kiehtova maailma. Jo ensimmäinen vaikutelma vahvisti, että puisto oli luonteeltaan englantilainen. Täällä ei ihailtu puutarhurin kovalla kädellä leikkaamia suorarivisiä pensasaitoja. Istutukset eivät missään muodostaneet säännönmukaisia, toistuvia kuviota. Suunnittelijalle viivotin oli tarpeeton. Mahdollisimman suurin vaihtelu ja moninaisin yllätyksiä oletettiin vaeltajan kokevan erilaisia, syvällisiä tunne-elämyksiä. Ja kävijöihin lukeutuivat useimmat kaupunkiin saapuneet ulkomaalaiset matkailijat sekä valtaosa vakinaisista viipurilaisista.³

Henkilökohtaista kutsua vailla olevalla vierailijalla ei ollut asiaa päärakennukseen, jonka oli piirtänyt italialainen arkkitehti Martinelli. Vieressä seisova, kaunis kirjastotalo kuului myös, kuten laaja kasvipuutarhakin, kiellettyyn alueeseen. Istutukset käsittivät huomattavan määrän harvinaisia, etelämaisia kukkia ja hyötykasveja, joiden menestymisestä vastasi todellinen asiantuntija. Ensimmäisiä lienee ollut "Kunstgärtner" Johann Ernst Biesterfeld, joka kuoli 10.1.1804. Hänen seuraajanaan mainitaan tanskalainen Robert Christensen, joka aikanaan siirtyi vaalimaan hankalasti viihtyviä, outoja kasveja leskikonsulinna Marie Hackmanin Herttualaan ja joka 9.1.1841 todennäköisesti koki väkivaltaisen kuoleman. Seuraaja lienee ollut aito englantilainen. Viipurin saksalaisen seurakunnan syntyneitten luetteloon on 1845 merkitty Monrepos'n puutarhurin, Mr. Peter Fraserin ja hänen vaimonsa Ann Butlerin perillinen, joka kasteessa sai johdonmukaisesti nimekseen James.⁴

Vaikka viinirypäleiden ja muiden harvinaisuuksien tarkastelu ei tullut kysymykseen, jäi kävijälle riittämiin hämmästelemistä. Oikealle, puiston itäiseen osaan mentäessä saavuttiin kohta korkean, obeliskimaisen muistomerkin luo. Se oli vihreätä, ruotsalaista marmoria ja omistettu paroni von Nicolayn vävy-

Marienthurm Michael Seifertin valokuvaan perustuen runoelman **Das Landgut Monrepos in Finnland** painoksessa vuodelta 1875, jonka Eduard Elfström Viipurissa painatti.

jen, de Broglien herttuoiden muistolle. He olivat molemmat kuolleet taistelukentällä.

Kauempana, venesatamaa suojelevan niemen kärjessä seisoj Marienthurm, värikäs kiinalaistyylinen huvimaja. Se oli pystytetty Maria Feodorovnalle, Paavali I:n puolisolle, joka oli Württembergin herttuan sisar. Hän oli varmasti henkilökohtaisestikin tutustunut Monrepos'hon. Nyt hänen marmorinen rintakuvansa seisoj paviljongissa tuijottaen vastapäiselle seinustalle sijoitettua, Fredrik Suurta esittävää pienoisseivostoa. Lähistöllä oli kivenlohkare Pam-pushinka, joka oikukkaalla tavalla oli jäänyt rantatörmälle kallelleen. Muutamaan pieneen saareen johtivat koristeelliset sillat. Kaikkein uloimmalla kielekkeellä oli aikoinaan kreikkalainen vapaussankari Kapodistrias (1776–1831) seisonut ihaillen Suomen luonnon kauneutta. Tämäkin tapahtuma oli muistamisen arvoinen, joskin arvoitukselliseksi jää, miksi paikalle oli sijoitettu **turkkilainen** telta.⁵

Puiston läntinen osa oli vähintään yhtä kiehtova. Korkeimmalla kohdalla kohosi Paulstein, graniittinen paviljonki,. Sen kivet oli tuotu läheiseltä Sorvalinsaarelta, joka myös oli Pietarin Kasanin kirkon 56 jättimäisen pylvään louhintapaikka. Pieni polku johdatteli kulkijan edelleen Sylmian lähteelle, jonka kehysrakennelman oli piirtänyt kuulu Auguste Ricard de Montferrand

Sylmian lähde arkkitehti Montferrandin suunnitteleminen tunnelmallisine puitteineen. J. Jacottetin litografia C. F. Christensenin vesivärimaalauksen mukaan L. H. von Nicolayn runoteoksessa *Das Landgut Monrepos in Finnland*, 1840.

(1786–1858), Pietarin Iisakin kirkon suunnittelija. Lähteen vesi virtasi itään ja kansanuskomuksen mukaan sillä oli tästä syystä parantava vaikutus silmäsairauksiin. Kolikoiden heittäminen lähteeseen toi myös onnea. Tieteellisen tutkimuksen näkökulman tarjosi apteekkari G. A. Björklundin 1863 Rostockissa puolustama väitöskirja *Die Quelle zu Monrepos*.

Seuraava tunteikkaaseen mietiskelyyn johdatteleva nähtävyys oli erakkomaja. Sen jälkeen tultiin kallioluolalle, jonka uumenista tuijotti pelottavan näköinen Medusan pää. Mikäli tämä ei saanut vaeltajaa kääntymään paluumatkalle, hän saapui lopulta Väinämöisen patsaan luo. Se sijaitsi puiston läntisimmässä kohdassa, joka oli saanut nimekseen ”maailman ääri”. Väinämöinen oli tanskalaisen kuvanveistäjä Gotthelf Borupin käsialaa ja kipsipatsas oli sijoitettu paikalleen, suipolle kivelle, kesällä 1831. Kanteletta soittava Väinämöinen kutsui sävelillään metsän eläimiä ja hän oli siinä määrin keskitynyt teemaansa, että kyöneleet valuivat silmistä.

Retkeilijän oli aihetta ennen poistumistaan tarkastella myös Neptunuksen klassiseen tyyliin muotoiltua temppeliä, jonka sommittelijana melko kyseenalaisin perustein on pidetty Engeliä. Rakennuksesta avautui ihastuttava näköala kohti Ludwigsteinia, paronien hellästi vaalimaa hautasaarta. Sen linna-maisen kappelin värilliset ruudut valaisivat sisätiloja veistoksineen tunnelmallisella, harvinaisen tenhoavalla tavalla. Mutta tänne pääsivät vain harvat ja va-

litut. Paikka oli vihitty edesmenneitten kunnioittamiselle ja muiston palvonalle.

Kaikkien nähtävyyksien luetteleminen ja kuvaaminen ei voi tulla kysymykseen. Yksityiskohdatkin oli maulla ja taidolla pyritty sopeuttamaan ympäröivään ja suurelta osalta koskemattomaan luontoon. Puiston eri osilla oli omat nimensä, jotka enimmäkseen liittyivät klassiseen mytologiaan: Elysiumin kentät, Rosenthal, kalliot Leukatas ja Kolkynos jne. Onnistuneesta ja vastakohtaisuuksista huolimatta sopusuhtaisesta kokonaisuudesta kiitos kuuluu omistajien ohella lukuisille arkkitehdeille ja taiteilijoille. Valitettavasti Monrepos'n rakennushistoriallista kehitystä ei ole järjestelmällisesti tutkittu. Tarpeellinen selvitys paljastaisi epäilemättä runsaasti mielenkiintoisia ja yllättäviä seikkoja.

Taustalla on nähtävä paronien läheiset yhteydet keisarilliseen perheeseen ja pietarilaiseen aristokratiaan. Ludwigsteinin hautakappelin ensimmäiset luonnokset lienevät esim. kuulun arkkitehti Thomas de Thomonin (1756–1814), Pietarin pörssirakennuksen suunnittelijan käsialaa. Ollessaan Venäjän lähettiläänä Kööpenhaminassa Paul von Nicolay puolestaan solmi hedelmällisiä suhteita tanskalaisiin kulttuurihenkilöihin. Tauluja ja taideteoksia laivattiin Viipuriin – jotkut lähetykset päätyivät merenpohjaan – ja välillä taiteilijat itsekkin saapuivat työskentelemään Suomen kamaralle.

Kaikesta havaitsee, että paronien maailmankatsomus oli avara ja ihmisystävällinen. Tämän johdosta oli luonnollista, että he eivät yksin halunneet nauttia kartanonsa ja puistonsa viihtyisyydestä. Nähtävyyksiä pyrittiin pitämään tarjolla myös ulkopuolisille, suuremmilta rajoituksilta. Viipurilaisten sanomalehtien välityksellä voimme tarkkailla, miten Monrepos saatettiin kaupunkilaisten ulottuville ja mihin tämä sinisilmäinen periaate johti. Oli kävijöiden oma vika, että ehtoja oli asteittain tiukennettava. Kurittomuudellaan he miltei mitätöivät mahdollisuutensa saada nauttia lähiympäristössään sijaitsevan puiston tarjoamista moninaisista virikkeistä.

Wiburgs Wochenblattin sisältämät ensimmäiset ilmoitukset on muotoiltu saksan ja venäjän kielellä. Myöhemmin paroni von Nicolay käytti kuulutuksissaan myös ruotsia. Suomen kieleen hän ei lainkaan turvautunut. Se vaikuttaa jonkin verran epäjohdonmukaiselta ottaen huomioon, että vahingonteot enimmäkseen kirjattiin rahvaan tiliin. Jo syyskuussa 1825 kartanonherra toteasi, että päihtyneiden henkilöiden oli havaittu liikuskelevan Monrepos'n alueella. Hän lupasi käytettävissä olevin keinoin ankarasti puuttua sopimattomaan käyttäytymiseen. Viikkoa myöhemmin paroni sääti, että puistoa pidettiin ulkopuolisille avoinna vain pyhäpäivisin – kaikesta päätellen pääsy oli siihen mennessä kesäaikana täysin vapaa.⁶

Kaksi vuotta tämän jälkeen Viipurin maistraatti julisti, että vain säätyläisten sallittiin käydä puistossa: ”att tillträde till Monrepos Trädgård för framti-

den förbjudes alla andra folkklasser, utom Ståndspersoner, emedan under spatserfärder derstädes skador åstadkommits och annan otillbörlighet utförs”. Nämäkään varotoimet eivät riittäneet. Kesällä 1828 ilmoitettiin, että pääsyyn oikeutti vain erityisen lupalipun esittäminen. Siinä tuli olla paronin omakätinen nimikirjoitus. Sotilaille oli annettu tiukat ohjeet pitää rahvas ja lapset (”Pöbel och Pojkar”) loitolla.⁷

Tuskastuneena Paul von Nicolay pani merkille kävijöiden aiheuttamat tuhot. Miltei joka kesä hän puhkesi valituksiin yleisön häikäilemättömyydestä ja uhkasi sulkea puistonsa portit ehdottomasti ja kertakaikkiaan. Vuonna 1830 säädettiin, että kaikki pääsylimput oli vaihdettava uusiin. Ne olivat henkilökoh-
taisia eikä niitä ollut lupa luovuttaa muille kuin omille perheenjäsenille. Syynä tähän oli, että puistonhaltija oli suureksi mieliharmikseen eri puolilla Monrepos’ta havainnut varsin säädyttömien tuherrusten lisääntyneen muistomerk-
kien kupeissa. Seuraavana kesänä voitiin todeta, että kävijät olivat jatkaneet lapsellista kirjoitusvimmaansa ja kaiken kukkuraksi murtaneet lautan kiinni-
tysketjun soutuakseen sillä hautasaarelle – ”einem Denkmahl dem heiligsten Andenken geweiht”. Luvatta oli myös käytetty maihinnousupaikalla olevia kirkkoveneitä. Vähän kerrallaan pääsymahdollisuudet rajoitettiin yksino-
maan sunnuntai-iltapäiviin.⁸

Lopullinen välirikko oli pitemmän aikaa käden ulottuvilla. Vuonna 1835 ta-
pahtui odotettu katastrofi. Syntipukkina ei ollutkaan joku ajattelematon viipu-
rilainen, vaan maantieteilijä, akateemikko Peter von Köppen (1793–1864). Nimimerkin varassa hän oli julkaissut pienen matkakertomuksen, jossa hän toi
julki pettymyksensä sen johdosta, että Monrepoossa oli niin vähäisessä määrin
huolehdittu matkailijoiden viihtyvyydestä. Moite sai leppeän paronin vimmas-
tumaan. Pitkässä ja tuohtuneessa julkilausumassa hän ilmaisi ihmetyksensä,
että joku saattoi huomautella tavasta, millä yksityisomaisuutta hallittiin. Sal-
limalla vieraitten tulla puistoonsa oli sen omistaja kuvitellut voivansa tarjota
ulkopuolisille huvia ja virkistystä. Matkakuvauksen laatija oli nyt osoittanut,
kuinka järjetön tämä ajatus oli – eräät henkilöt olivat käynnistään saaneet
pelkästään harmia ja pahan mielen.⁹

Tämän johdosta paroni von Nicolay katsoi aiheelliseksi sulkea puistonsa
kaikilta, säätyyn ja asemaan katsomatta. Ja loukatun sydämensä sopukoista
omistaja lisäsi: ”er kann sich hiebey des herzlichen Wunsches nicht erwehren
dass diese Stätte, wieder in ihr voriges Dunkel zurücktreten möge, mit dem al-
lein sich des Grabes Stille über seiner dort ruhenden Gattin, seinen Ältern und
Kindern vereinigen lässt”. Jälkikirjoituksessa puutarhanhoitaja ilmoitti, että
kaikki pääsylimput puistoon oli mitätöity.¹⁰

Aikanaan selkkaukset ja väärinkäsitykset ilmeisesti selvitettiin asianmu-
kaisella tasolla. Jo toukokuussa 1836 viipurilaisille ilmoitettiin eleettömästi ja
vaimeasti: ”Egaren af Monrepos meddelar, att hans Trädgård om Söndagarna

är öppen för dem, som äro försedda med nya för detta år gällande biljetter.” Seuraavina vuosina paronin hermoja ei koeteltu millään poikkeuksellisella tavalla. Vasta 1841 toistuvat jälleen valitukset nurmikoiden tallaamisesta ja muistomerkkien töhertämisestä.¹¹

V. 1847 paroni von Nicolay siirtyi eläkkeelle ja asettui vakinaisesti asumaan kartanoonsa. Tällöin hän ryhtyi kävijöihin nähden soveltamaan uutta käytäntöä, joka pääpiirteissään oli voimassa omistajan kuolemaan saakka ja vielä sen jälkeenkin. Hän ilmoitti jatkuvasti suhtautuvansa myönteisesti ulkopuolisten samoiluun puistossa, sikäli kuin hänen ikänsä ja rauhaa kaipaava luonteenlaatunsa sen suinkin sallivat. Paroni kuitenkin edellytti, että kävijät antoivat rovon kaupungin köyhien hyväksi. Pääsymaksu oli viisi hopeakopeekkaa henkeä kohden sunnuntaisin, mutta arkipäivisin vähintään 10 kopeekkaa.¹²

Vakavilta häiriöiltä säästyttiin vuoteen 1856. Silloin miltei 80-vuotias paroni närkästyneenä totesi, että ilkevallantekijät olivat jälleen mellastaneet puistossa. Väinämöisen käteen oli pistetty risuja ja suuhun sikarinpätkiä. Tämä oli törkeätä, mutta vaarana oli vielä suurempi vahinko, mihin omistaja ääni miltei väpättäen viittasi: ”Men oafsett detta raa nöje medför det äfven faran, att vid nedstörtandet från stenen hela bysten kunde nedrifvas!”¹³

Juuri näin kävikin. Heinäkuun 15. päivänä 1871 löydettiin Borupin Väinämöinen pirstaleina kiven juurelta. Syyllisiä ei koskaan saatu edesvastuuseen. On oletettu, että joku sydämeton tahallaan kaatoi patsaan. Kokemukset vuodelta 1856 viittaavat kuitenkin siihen, että tapaus saattoi olla silkka vahinko: joku oli kiivennyt koristamaan runonlaulajaa asiaankuulumattomilla lisukeilla ja romahti sen kanssa tantereeseen. On huojentavaa todeta, että Paul von Nicolay oli jo siirtynyt isänsä tykö hautasaarelle.

Kuten tunnettua viipurilaiset huolehtivat yhteisvastuullisesti uuden patsaan pystyttämisestä. Varmuuden vuoksi Takasen Väinämöinen valettiin sinkkiin. Siihenkin kirjoitettiin hävyttömyyksiä, mutta se ei kovassakaan kohtelussa särkynyt. Valituksia kävijöiden käyttäytymisestä esitettiin 1876 ja usein myöhemminkin.¹⁴

Viipurilaisten suhtautuminen Monrepos'hon ei muodosta mitään kunnia-kasta lukua. Valtaosa yleisöstä asennoitui kuitenkin puistoympäristöön täysin asiallisesti. Todennäköisesti istutukset avarsivat kaupunkilaisten käsityksiä luonnon tarjoamista kauneusarvoista ja virkistymismahdollisuuksista. Jossain vaiheessa he havahtuivat toteamaan, että varsinaisessa kaupungissakin kaivattiin vehreyttä ja hellää huolenpitoa ympäristötekijöistä.

Anina

Pitkään Monrepos kompensoi viheralueitten tarvetta varsinaisessa kanta-kaupungissa. Varsin verkkaisesti viipurilaiset tajusivat, että heidän oli itsekkin saatava jotain aikaan. Keisarinvierailu 1830 antoi ensimmäisen, ulkopuolelta tulevan sysäyksen. Kenraalikuvernööri ilmoitti maaherran välityksellä, että paraatikentälle ruotsalais-saksalaisen kirkon edustalle oli istutettava puita. Puutarhuri Emil Christensen sai tehtäväkseen laatia suunnitelman kustannus-arvioineen. Kaupunginvanhimmat ja porvarit pitivät hintaa liian korkeana. Vastalauseet jätettiin kuitenkin huomiotta ja kanslianeuvos Timofei Tichanoff huolehti istutamisesta. Menot eivät supistuneet tähän, vaan jatkossa oli kaupungin kassasta uhrattava varoja puiden hoitoon ja kuolleiden koivujen korvaamiseen uusilla taimilla.¹⁵

Viipurin kaupunkikuva sai siten 1830-luvun alussa vihreän läiskän. Varsinaista puistoa ei sen sijaan ollut missään. Vertailu muihin maamme kaupunkeihin ei tässä suhteessa ollut Viipurille kunniaksi. Yhtä tiivistä ja paloturvallisuuden kannalta arveluttavaa rakennuskantaa ei muualta juuri löytynyt. Luonnollisia viheralueita oli sekä Turussa että Helsingissä, pienemmistä paikkakunnista puhumattakaan. Niitä ryhdyttiin myös yhä määrätietoisemmin vaalimaan. Pääkaupungilla oli Töölönsä ja Kaisaniemensä sekä ennen kaikkea Kaivopuiston hemaisevat näkymät, joita kylpylävieraiden 1830-luvulla moninkertaistuessa järjestelmällisesti kohennettiin. Ja Ehrenströmin alkupe-
räiseen asemakaavaan vuodelta 1812 oli jo sisällytetty Esplanadin ja Bulevar-
din vehmaat vyöhykkeet.¹⁶

Viipurilaisten pohdinnan herätti lääninsairaalan päärakennuksen palo tam-
mikuussa 1836. Lasaretti siirrettiin toiseen paikkaan ja keskustelu Pietarin
esikaupungissa sijaitsevan laajan tontin ja siihen liittyvän ns. Aninan puiston
käytöstä käynnistyi. Syyskuussa 1837 maistraatti esitti keisarille alamaisten
ehdotuksensa, että alue luovutettaisiin kaupungille yleiseksi kävelypaikaksi.
Perustelut ovat mielenkiintoiset.

Kirjelmässä todettiin ensinnä, että kaupungin kasvumahdollisuuksia rajoitti
pahasti vapaan tonttimaan puute. Tilaa ei ollut asuintaloille eikä muillekaan
tarpeille. Niihin alueisiin, jotka kaupunki aikoinaan oli joutunut luovutta-
maan valtiolle, kuului todennäköisesti myös kyseinen lääninsairaalan tontti.
Maistraatti rohkeni nyt esittää, että paikka palautettaisiin kaupungin hallin-
taan ja että siitä muodostettaisiin julkinen puisto yleiseksi virkistykseksi: ”Då
Staden — gätt i mistning af den enda plats inom dess eget område, som
genom sitt sköna läge och öfriga beskaffenhet ensamt egnar sig till en allmän
promenad, der Stadens innevånare efter en åt verksamhet och nit för gemen-
samt väl uppoffrad dag, kunde hämta nya krafter af den friska luftens välgö-

rande inflytande, har Magistraten å Stadens Äldstes och Borgerskapets vägnar tilltrött sig böra våga, att i djupaste ödmjukhet underställa, om icke Högvälborne Herr Grefven, Gouverneuren och Riddaren täcktes hos Hans Kejsersliga Majestät i underdånighet föreslå, det omförmälde Tomt och Park, helst behofvet af densamma för Kronan nu mera upphört, kunde i beskrifvet ändamål för framtiden af Hans Kejsersliga Majestät i Nåder föräras Wiborgs Stad till everldelig ägo och besittning.”¹⁷

Esitys oli päivätty 18.9.1837. Kuvernööri C. G. Mannerheim antoi sille 5.10. puoltolausuntonsa ja senaatti asettui 31.10. niin ikään suopealle kannalle. Asiakirjoissa todettiin, että tontin myyminen tuskin tuottaisi valtiolle mainittavaa voittoa. Suunnitelmat edellytettiin alistettavan senaatin tarkastettavaksi, jolloin voitiin taata niiden koituvan sekä kaupungin kaunistukseksi että sen asukkaiden hyödyksi.

Keisari hyväksyi esitykset 30.12.1837/11.1.1838. Toteuttamista varten asetettiin komitea eläkkeelle siirtyneen kunnallispuhemies Johan Buchmanin puheenjohtajana. Jäseniksi nimettiin mm. kelloseppä Charles Elfström, kaupunginarkkitehti Carl Leszig ja puutarhuri Robert Christensen. Alue annettiin eniten tarjoavalle vuodeksi vuokralle ja 13.5.1838 sen ensimmäiseksi haltijaksi asettui puutarhuri Georg Wilhelm Balthasar. Hän oli syntynyt Hannoverissa – puutarhoistaan kuulussa kaupungissa – ja saapunut maahamme 1830. Täällä hän meni naimisiin venäläisen kanssa ja sai kansalaisoikeudet 1833. Miltei välittömästi vuokrasopimuksen astuttua voimaan Balthasar anoi ravintolanpito-oikeuksia.¹⁸

Uuden tilanteen aiheuttamiin toimenpiteisiin ryhdyttiin vitkastelematta. Täysin alusta ei suinkaan ollut pakko lähteä liikkeelle. Lasaretti oli sijainnut puistoympäristössä, joka 1790-luvulla oli kuulunut pahamaineiselle kuvernööri Feodor Stjerbatoville. Paikalle johti hyväkuntoinen, puiden reunustama tie. Kuvernöörin toimesta oli Aninan puistoa monella tavalla kohennettu. Nyt istutukset olivat osittain villiintyneet, käytävät nurmettuneet ja melko vesipeistä maata kuivattavat kanavat umpeutuneet. Pari tuhatta ruplaa uhrattiin välttämättömiin kunnostustöihin ja tallella olevat rakennukset lunastettiin tuhannella ruplalla. Elokuussa valmistuivat Leszigin laatimat piirustukset, joista hän velotti 210 seteliruplaa. Engel tarkasti suunnitelmat ja sen jälkeen senaatti 20.11.1838 hyväksyi ne.¹⁹

Viipurissa päätettiin, että uuden kaupungipuutarhan asioita edelleenkin valvottaisiin erityisessä toimikunnassa. Sen puheenjohtajaksi valittiin kuvernööri Mannerheim, joka oli suuresti ansioitunut koko projektin käynnistyksessä. Tehtävä ei jatkossa ollut joka suhteessa kiitollinen, sillä kustannukset osoittivat huolestuttavaa taipumusta paisua yli äyräitten. Kaupunki oli sitoutunut Leszigin laatiman ohjelman toteuttamiseen. Yksityiskohtaisen arvion valmistuttua saatiin loppusummaksi 30843 seteliruplaa. Vuodeksi 1839 kat-

Kaupungipuutarhaa Aninassa on harvoin kuvattu. Sen vehmaudesta antaa jonkinlaisen käsityksen Albert Theodor Sprengelin litografia, joka painatettiin Dresdenissä 1859. Se muodostaa osan Viipuria esittelevästä suuresta kuvataulusta. — Museovirasto.

sottiin voitavan myöntää vain 2000 ruplaa – myöhemmässä vaiheessa määrärahaa kuitenkin korotettiin 3000 ruplalla. Tätä vauhtia asiat eivät ratkaisevasti edenneet. Oli ilmeistä, että kaupunginpuutarhan luominen perimmäistä tarkoitustaan vastaavaksi kestäisi vuosia.²⁰

Tehtävä olikin kaavailtu aika mittavaksi. Kyseinen alue käsitti yli seitsemän hehtaaria. Sitä rajasi Pietariin johtava maantie ja vastakkaisella puolella Papulanlahti. Molemmiin puolin olivat venäläisten kauppiaitten ryytimaat, karttaankin merkityt nimityksellä ”kryddgårdar”. Pohjoisempi oli M. Budanoffin perillisten hallussa ja eteläinen Sedoffin omistuksessa. Puisto merkittiin välittömästi C. W. Gylénin 1839 päivättyyn Viipurin karttaan. Myöhemmissä asemakaavoissa jälkiä on vaikea löytää. Rautatie halkaisi puistoalueen ja hävitti sen käytännöllisesti katsoen jäjettömiin. Paikanmäärittelyä voidaan osoittaa sitä kohtaa, jossa Karjalan rata erkaneeko kohti Pietaria suuntautuva rautatiestä.

Päärakennuksen tuli toimia sekä ravintolana että tanssisalonkina. Se sijaitsi lähellä sisäänkäyntiä ja maantietä. Talon edessä oli istutuksia, mutta sivustoilla laajat ryytimaat. Niiden alapuolella, lähempänä rantaa, oli kaksi keilatarataa. Laiturille johti leveä ja suora käytävä, mutta muilta osin polut, lammit, kanavat ja istutukset noudattivat luonnon omia oikkuja.²¹

Maa oli todella vesiperäinen ja ainakin iltaisin kosteus vaivasi puistossa samoilevia. Lohdullista oli vain, että huomattava osa perustavasta työstä oli tehty Stjerbatovin toimesta. Istutukset kaipasivat ennen kaikkea karsimista. Vaatimattominkin järjestelyin kyettiin houkuttelemaan joitakin uteliaita kävijöitä. Kaupunkilaiset löysivät toiminnalliselle tarmolleen uuden kohteen. Jo 1840 säädettiin oikeusneuvosmies Jonas H. Mennanderin toimesta, että kaikkinaisesta ilkevälistä rangaistiin 5 hopearuplan sakolla. Se koski jokaista, joka: ”genom åverkan i Stadens Allmänna Promenade, antingen medelst olofliga gångstigar inrättande, trampande af gräs, mullbänkar och blomsterpartarrer, afbrytande och tillgripande af blomster, syrande, bläckande och fällande och annat skadande af de till lugn och prydnad planterade träd, hundars och andra djurs medtagande, söndrande och nedtagande af stängsel och portar eller eljest, på ett eller annat sätt, tillfoga sagde Promenade skada och mehn”. Monrepos’n paronin näkökulmasta oli huojentavaa havaita, että yleisöllä oli vapaa-ajan puuhiinsa vaihtoehtoja tarjolla.²²

Keskeisenä tavoitteena ja ongelmana oli uuden päärakennuksen pystyttäminen. Keväällä 1841 oli puutarhakomitean pakko todeta, että resurssit puutuivat. Yleisen rahankeräyksen tavoitteena oli ollut 9000 ruplaa, mutta vain 2000 oli kerääntynyt kassaan. Neuvottelujen jälkeen suunnitelmat oli joksikin aikaa jätettävä lepäämään.²³

Kaupunginpuutarhan vuokrasopimukset solmittiin kolmeksi vuodeksi kerrallaan. V. 1842 astui Georg Wilhelm Balthasarin tilalle ravintoloitsija Johann

Diedrich Hoffmann. Hän oli tullut maahamme 1841 ja aluksi toiminut Wilhelm Vohsin palveluksessa Helsingissä. Viipurissa hän otti välittömästi hoidtaakseen sekä seurahuoneen että puutarhan ravintolanpidon. Hannoverilaisena hänellä ei ollut vaikeuksia solmia suhteita edeltäjäänsä ja 30.7.1843 hän meni naimisiin Wilhelmine Fredrike Balthasarin kanssa, Viipurissa niin ikään toimineen puutarhuri Johann Friedrich Balthasarin tyttären kanssa.²⁴

Hoffmann uusi kaupunginpuutarhaa koskevan sopimuksen 1845, 1848 ja 1851. Hän teki ilmeisesti lujasti töitä saadakseen sijoituksen kannattavaksi. Päärakennus saatettiin tyydyttävään kuntoon, tehtiin talviasuttavaksi ja sai tilavan tanssisalongin. Vaihtelevin ohjelmin kaupunkilaiset houkuteltiin unohtamaan matkanteon vaivat. Porvareitten ja käsityöläisten tanssiaiset, jotka järjestettiin vastapainona säätyläisten ilonpidolle seurahuoneella, saavuttivat melkoista suosiota. Niissä pistäytyi myös nuorukaisia paremmista perheistä, kavaljeereja, joita oman seurapiirin jähmettyneet tavat eivät tyydyttäneet. Aninassa pidettiin hauskaa välittömämmin ja ajoittain myös vaarallisemmin – tappelunnujakoita käytiin silloin tällöin kilpailtaessa tyttöjen suosiosta.²⁵

Naamiaisiakin pantiin pystyyn. Juhannusta vietettiin polttamalla kokkoa sekä meidän oman että venäläisten kalenterin mukaan. Kauniina kesäiltoina musiikki viihdytti kävelijöitä ja syksyn lähestyessä vierailevat ilotulitusmestarit posauttelivat rakettejaan tummalle taivaalle. Erikoislaatuisimpiin huvituksiin kuului Hoffmannin elokuussa 1846 järjestämä ”Vogelschiess”, jossa aseena oli jousipyssy ja palkintoina seitsemän hopeapikaria. Talvella laskettiin mäkeä järjestelyn vastatessa pienemmässä mittakaavassa ns. venäläisiä vuoria. ”montagnes russes”. Kertamaksu oli viisi kopeekkaa.²⁶

Hoffmannin avattua kesällä 1850 Vanhan Raatihuoneentorin luona sijainneen ”Hotel de Vibourgin” mielenkiinto kaupunginpuutarhan ylläpitämiseen laimeni. Hän ei 1854 enää jatkanut sopimusta ja kaupunki sai luvan maksaa korvauksia vuokraajan päärakennukseen sijoittamista huomattavista varoista. Samalla päätettiin jälleen korjauttaa huonoon kuntoon päässeet keilaradat. Puhjennut sota asetti kuitenkin esteitä suurisuuntaisemmille toimenpiteille. Paikalle sijoittui väliaikaisesti lennätinkonttori.²⁷

Vuokrat rahat alenivat murto-osaan aikaisemmasta. Sekään ei auttanut uutta ravintoloitsijaa Carl Mauritz Lindholmia, joka vuoden kuluttua teki vararikon. Hän oli todennäköisesti ollut Hoffmannin palveluksessa tarjoilijana ja siten perehtynyt ammattiin. Huonoista raha-asioista huolimatta hänen sallittiin jatkaa toimintaa kauden loppuun saakka eli kevääseen 1857. Henkilökohtaisesti hän ei enää pitänyt ohjaksia käsissään, vaan siirrätti kaikessa hyljaisuudessa oikeudet entiselle vanginvartija Kristian Ilvoselle. Asioiden hoidon kannalta alamäki oli ilmeinen.²⁸

Tarmokas ja taitava isännöitsijä saattoi ehkä joten kuten pitää kaupunginpuutarhaa tuottavana pystyssä, madaltamatta tasoa alle kaiken kohtuuden. Ter-

vaniemen puutarhan astuttua 1840-luvun loppupuolella kilpailevana kuvaan tilanne kävi yhä vaikeammaksi. Ravintoloitsijat vaihtuivat taajaan ja usein siten, ettei puutarhakomitealle tai maistraatille ilmoitettu mitään. Tarjolla olevat hajatiedot ovat yhä surullisempaa luettavaa.

Kristian Ilvosen kävi tietysti hullusti. Hän oli tosin 19 vuotta melko nuhteetomasti vartioinut vankeja ja toiminut sen ohessa myös teatterin vahtimestarina, mutta ravintoloitsijaksi hänestä ei ollut. Luvatta hän avasi toisenkin ruokailupaikan varsinaisessa kaupungissa ja sai maistraatin niskaansa. Elämä meni vähän kerrallaan aivan hunningolle – Ilvonen kuoli täysin varattomana ja vaimo oli sijoitettava vaivaistalolle.²⁹

Seuraava yrittäjä oli sokerileipuri Frans Severin Sillström. Hän muutti kuitenkin pian Hämeenlinnaan ja ilmoitti siirtäneensä sopimuksen ”ravintoloitsija” Carl Georg Robert Sundströmille. Tieto ei ollut luottamusta herättävä. Sundström oli monivaiheisen elämänsä varrella jonkin aikaa toiminut näyttelijänä C. W. Westerlundin kiertävässä seurueessa ja 7.1.1855 mennyt Kuopiossa avioon Lisette Lindbergin kanssa – tämä tuli puolestaan 1840-luvulla Viipurissa sangen tunnetuksi ylläpitämällä Pietarin esikaupungissa bordellimaista kapakkaa ”Amsterdam”. Nyt pariskunta uudelleen kokeili onnea Aninassa ja kunnostautui ainakin järjestämällä runsaasti tivolimaista ohjelmistoa. Konkurssi tuli eteen joulukuussa 1858 ja siitä lukien isännöisyys oli Wilhelm Ferdinand Henrickssonin käsissä.³⁰

Henricksson kuului niihin harvoihin, jotka kaupunginpuutarhan välityksellä kykenivät ponnistautumaan parempaan yhteiskunnalliseen asemaan. Hän meni 3.7.1859 naimisiin Betty Louise Balthasarin kanssa ja sai Hoffmannin vävykseen – tämän vaimo oli tosin 1858 kuollut. Sukulaissuhde oli molemmille osapuolille hyödyllinen. Henricksson isännöi kahtena peräkkäisenä kesänä puutarhassa ja kattoi seisovan pöydän talvikuukausinakin. Syksyllä 1860 hän luopui tehtävistään muuttaen Lappeenrantaan, missä hän viitisentoista vuotta hoiti seurahuonetta ja sen jälkeen perustamaansa ”Hotel de Villmanstrandia”. Liiketoimintaa Hoffmanniin ylläpidettiin sieltäkin käsin ja niihin sisällytettiin Lauritsalan panimon tuotteita.³¹

Carl Malmberg muutti isännäksi kaupunginpuutarhaan maistraatin kuulematta asiasta mitään. Järjestely tuli ilmi vasta sitä mukaa kuin epäkohdat saivat yhä huomiota herättävämmät muodot. Jo ensimmäiset askeleet vaikuttivat haparoivilta. Lokakuussa 1860 Malmberg ilmoitti järjestämistään kekkeistä, joiden musiikillisesta annista vastasi Conrad Spohrin yhtye: ”Jag som nybörjare försäkrar på förhand att mina resp. deltagare blifva nöjda med mitt första arrangement och derföre beder jag ödmjukast om talrikt besök.” Parin kuukauden kuluttua kertoi kauppias ja saunanomistaja Ludvig Theodor Catani maistraatille, että Malmberg oli tehtävien hoitamiseen täysin kyvytön. Hän oli sekä epäpätevä, varaton että poliisimestarin mukaan myös maineeltaan kaikkea muuta kuin nuhteeton.³²

Puutarha oli joka suhteessa joutunut alennustilaan eikä lainkaan vastannut niitä jaloja tavoitteita, joita sille oli alun perin asetettu. Malmberg hädettiin tehtävistään ja ensimmäistä kertaa vuosikausiin maistraatti ryhtyi vakavasti pohtimaan tilannetta koko laajuudessaan. Uusia istutuksia suunniteltiin ja samalla tähdättiin myös uuden, ajanmukaisen paviljongin rakentamiseen. Vuokrasopimus laadittiin jälleen kolmeksi vuodeksi ja toiseksi osapuoleksi tuli Catani, joka ainakin oli ansioitunut Malmbergin syrjäyttämisessä. Kaupunkilaisissa heräsi toive, että nämä järjestelyt ratkaisevasti kohentaisivat yhteisen puutarhan ja kävelypaikan tasoa.³³

Catani otti oppia edeltäjistään ja luovutti kaikki käytännön huolet sokerileipuripulaiselle, Lyypekin kansalaiselle August Julius Seegrünille. Hän oli hankkinut kokemusta työskentelemällä Mitaussa (Jelgavassa). Seegrünün kausi käsitti yhtäjaksoisesti pari vuotta, jolloin puiston kunnostamiseen todella paneuduttiin. Toisaalta havaittiin asiakaskunnan selvä venäläistyminen. Musiikkiohjelmat ja muut järjestelyt tähtäsivät ensisijaisesti venäläisen varuskunnan toivomusten ja makusuunnan tyydyttämiseen.³⁴

Kun uusi vuokrasuhde keväällä 1863 solmittiin leskirouva Elisabeth Fleckensteinin, o.s. Öberg, kanssa, ei sopimus virittänyt erityisiä toiveita valoisammasta tulevaisuudesta. Kuvaavaa on, että rahallista korvausta ei enää lainkaan kannettu – Catani oli sentään vielä 1862 suorittanut 150 hopearuplaa kaupunginpuutarhan käyttöoikeuksista. Nyt oltiin siinä pisteessä, ettei yritys tuottanut kaupungille yhtään mitään. Maistraatti kykeni tileilleen kirjaamaan vain huolta ja vaivaa. Nimimerkki K. Wilkan – eli Gustaf Wilhelm Fagerlundin – kuvatessa masentuneena ”Wiipurin kävelys-paikkoja” hän totesi Tervaniemenkin enimmäkseen jäävän vaille kävijöitä kaupunginpuutarhasta puhumattakaan: ”Samanlainen on Aninan Pietarin lopotissa kohtalo, sillä tässä puutarhassa kävelee vain välistä joku sotija taikka joku sotijan kiekaileva, ja ainoasti kokko-iltoina taikka jonkun leikkitulittelevan konstinsa näyttäessä on tässä puutarhassa elämä, oikea itämainen elämä.” Ravintolat tarjosivat keinoja palveluksia ja puutarhat hoitamattomia penkereitä. Kaupunkilaisten virkistykseksi tarkoitetut alueet versoivat vain rikkaruohoa, vertauskuvallisesti ja tosiasiallisesti.³⁵

Rouva Fleckensteinin komento ei paljon jälkiä jättänyt, ei ainakaan myönteisiä. Lyhytaikaiseksi jäi myös Ferdinand Lindforsin panos. Hän oli syntynyt Viipurissa 5. 5. 1845 ja ollut mm. sokerileipuri Johann Durischin palveluksessa. Muutettuaan 1867 Lappeenrantaan Lindfors sanoi irti sopimuksensa ja tilalle saatiin ent. aliupseeri Konstantin Jegoroff, viimeinen yrittäjä kaupunginpuutarhan ravintoloitsijoiden kirjavassa saatossa. Hän oli 1854 – 62 toiminut Käkisalmissa viinakauppiaina ja 1864 saanut kansalaisoikeutemme. Pietarin esikaupungissa hänellä oli useita vaatimattomia ruokapaikkoja tai kapakoita. Vielä keväällä 1870 Jegoroff tarjoutui uusimaan sopimuksensa ja

vuokrasummaksi vahvistettiin 300 mk. Uuden kauden alkaessa toimitettiin puutarhan ja rakennusten tarkastus. Tulos oli niin järkyttävä, että Aninan tarina päättyi siihen.³⁶

Palomestari Johan Stenberg totesi kertomuksessaan, että päärakennus sekä eteisen että tanssisalin osalta oli täysin rappiolla. Välikatot saattoivat milloin tahansa romahtaa kävijöiden niskaan. Muuta vaihtoehtoa ei ollut kuin määrätä osa rakennusta välittömästi purettavaksi. Jegoroff lunasti itselleen tähteet, ilmeisesti polttopuiksi. Muiltakin osin loppu häämötti. Jäljellä oleva ravintolasiipi paloi kaikkine kalusteineen 30.3. 1871. Silloin puistokin oli rata-
töiden edetessä pääasiallisesti turmeltu. Savuttavat veturit olivat tulleet kävelijöiden tilalle. Elävinä oliona vanhalla puistoalueella viihtyivät vain sammakot ja sisiliskot, harakat ja varikset.³⁷

Hämmästyttävän nopeasti Aninan puutarhan muisto kalpeni viipurilaisten mielissä. Nuori, kasvava polvi ei tiennyt asiasta mitään. Vanhemmasta väestä vain harvat olivat tietoisia siitä innostuksesta, millä suunnitelmat 1837 oli pantu alulle. V. 1886 nähtiin puisto ja sen menneisyys seuraavanlaisena: ”De prydliga sandade gångarna äro försvunna, bersåerna igenvuxna, de omsorgsfullt ansade häckarna äro ogenomträngliga busksnår och magra kor vandra omkring på de till sumpig ängsmark förvandlade gräslindarna. — Tystnad råder under de gamla lummiga hängbjörkarne der fordom musiken ljöd, der kokkoeldar flammade vid stranden och allt hvad staden ägde ungt och vackert svängde om i munter dans; der illuminationer och fyrverkerier om somrarne lockade menigheten till det gröna, medan under den kallare årstiden väl besökta baler arrangerades uti den derstädes befintliga restaurationslokalen.”³⁸

Kuva on muistelijan mielessä jo saanut nostalgista hohdetta. Kokonaisarviona voinee todeta, että kaupunginpuutarhan muodostaminen alun alkaen lähti liikkeelle väärältä pohjalta. Se ei koskaan pystynyt vastaamaan tarkoitustaan. Puitteet ja edellytykset eivät olleet lähestulkoonkaan parhaat mahdolliset. Järjestelmälliseen kehittämiseen ei riittänyt varoja eikä tarmoa. Kaupunkilaiset ja ravintoloitsijat väsähtivät ennen tukevien tulosten saavuttamista. Luontevasti ja täysin palkein järjestelmä ei koskaan hengittänyt.

Tervaniemi

Kaupunginpuutarhan muutenkin kyseenalaista suosiota kavensi uuden kävelypaikan muotoutuminen Tervaniemelle. Kuvernööri Casimir von Kothernin tarmokkaiden toimenpiteiden ansiosta Viipuri keväällä 1846 vapautui kehitystä estävistä kahleistaan. Keisarillisella käskyllä Pyhän Annan linnoitusalue luovutettiin kaupungin omaan käyttöön. Huonossa kunnossa olevat asumukset väistyivät asemakaavoitetun rakennustoiminnan tieltä. Kaupanpäällisiksi saatiin pitkälti rantakaistaleita ja Tervaniemen kalliit, joilta Pietari Suuri aikoinaan oli tarkkaillut piiritettyä kaupunkia.³⁹

Miltei itsestään heräsi ajatus, että suhteellisen pienellä vaivalla voitaisiin viipurilaisten käyttöön saada kaunis ja entistä keskeisempi puistoalue. Kaupunginpuutarhaa vaaliva komitea ryhtyi pohtimaan tilannetta ja koki uuden innostuksen kauden. Tervaniemen sijainti nähtiin mitä edullisimpana, sillä läheinen Linnansilta oli perinteinen ja suosittu kävelypaikka. Näköala niemen korkeimmilta kohdilta oli mieltä ylentävä: sieltä katseelle levittäytyi koko silloinen kaupunki ja suuri osa ympäröivää, merellistä luontoa. Näiden näkymien innoittamana komitea esitti, että kaupunginpuutarhan päärakennusta varten kerätyt varat käytettäisiin uutta projektia varten. Se edistäisi merkittävästi kaupunkikuvan todellista kaunistumista. Tämän rinnalla Aninan mahdollisuudet hämärtyivät ja miltei huomaamatta kaupunginpuutarha – joka ei vielä ollut toiminut täyttä vuosikymmentä – sai liitteekseen nöyryyttävän laatusanan ”vanha”.

Varojen käyttötarkoituksen muuttaminen oli tietysti ilmiselvässä ristiriidassa niiden lupausten kanssa, joihin Viipuri kaupunginpuutarhan vastaanottamisen yhteydessä oli sitoutunut. Kuvernööri näki kuitenkin mielellään, että uusi kaupunginosa sai mahdollisimman suurta huolenpitoa osakseen. Tämä vauhditti puutarhakomitean työskentelyä ja muodollisuuksien mitätöintiä. Maistraatissa vain Josua Wiander ilmaisi eriävän mielipiteen aikaisempien päätösten kumoamisesta – mutta hän olikin syntyperältään turkulainen. . .⁴⁰

Komitean kokoonpanoa ja tehtävämäärittelyä tarkennettiin. Puheenjohtajaksi valittiin pormestari Henrik Samuel Antell. Tervaniemen puiston eli ”bulvardin” kaunistamiseen ryhdyttiin välittömästi. Istutusten lisäksi pystytettiin pari paviljonkia. Vuoden kuluttua oltiin toteutuksessa jo pitkällä. Komitea tunsu ylpeyttä aikaansaannoksistaan esittäessään laajemman periaateohjelman.

Keskeisenä ohjelmakohtana oli kaikkien kaupungin viheralueiden saattaminen komitean valvontaan ja oikean kaupunginpuutarhurin palkkaaminen. Esikaupunkeihin johtavien teiden varsille oli istutettava puita. Vuosittainen kiintiö tähän tarkoitukseen oli 50 tainta, joten kadut eivät aivan silmissä muuttuneet lehtikujiksi. Molempia kaupunginpuutarhoja, sekä Aninan että

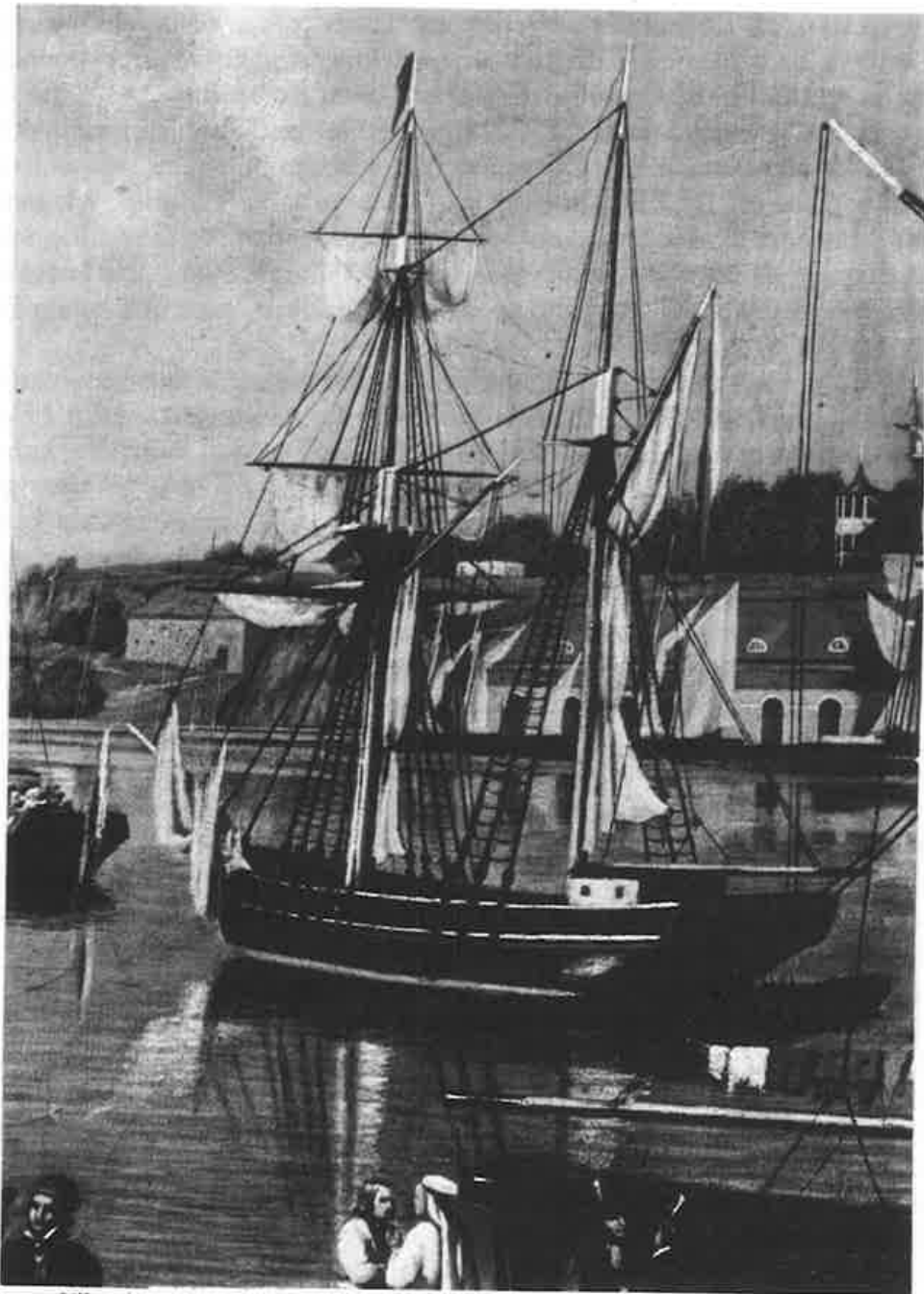
Tervaniemen, oli rinnakkain ylläpidettävä. Luonnostaan päähuomio kuitenkin kiintyi Tervaniemen vaatimiin järjestelyihin. Asiakirjan loppuponnessa kohotaututtiin vaikuttavaan sanahelinään: ”Som Kommittén med detta förslag endast afser förskönandet af Wilborgs Stad, hvars läge och, på naturskönhets så rikt omväxlande omgifningar dertill mäktigt uppmånat, vågar Kommittén hoppas, att Herr Baron och Gouverneuren samt Vålloflige Magistraten, å detsamma värdes fästa gunstbenäget afseende, och den tid skall ej mera vara aflägsen, då det af alla skall erkännas, att Wiborgs Stads innevånare och främst dess Styrelse och Borgerskap, hafva ett utbildat sinne och en upphöjd smak för det natursköna.”⁴¹

Esitys osoittaa, että luonnon kauneutta oli alettu uudella tavalla arvostaa. Kaupunkisuunnittelussa puistojen ja viheralueitten merkitys tajuttiin entistä keskeisempänä ja tärkeämpänä. Tämän ohella sopii tietysti ihmetellä, kuinka kevyesti viranomaiset saattoivat kääntää päätään ja unohtaa aikaisemmat kannanotonsa, jotka toki oli esitetty niinkin tärkeälle henkilölle kuin keisarille itselleen. Joka tapauksessa suunnitelmat hyväksyttiin ja ensimmäiseksi kaupunginarkkitehdiksi kiinnitettiin 26. 6. 1847 Georg Wilhelm Balthasar. Hänen vuosipalkakseen sovittiin 350 hopearuplaa. Pätevyyttä hän oli hankkinut, paitsi kotonaan Saksassa ja vanhassa kaupunginpuutarhassa, huolehtimalla alusta alkaen Tervaniemen istutuksista.⁴²

Uusi puisto oli muodoltaan pitkänomainen. Se alkoi Linnansillan läntisestä päästä jatkuen kappaleen matkaa korkeimman kohdan eteläpuolelle. Rajamaille pystytettiin huvimaja. Sen ja lähellä rantaa olevan vanhan ruutikellarin välivaiheille sijoittui vaatimaton ravintolarakennus. Kansan suussa se ristittiin tukholmalaiseen malliin Turhalaksi – ”Fåfången.” Ensimmäinen, kolmivuotinen vuokrakausi alkoi kesällä 1848 ja korkeimman tarjouksen jätti Frans Egid Ehrenburg. Hän sitoutui huolehtimaan hyvästä järjestyksestä ja siisteydestä sekä noudattamaan anniskelussaan kohtuullisia taksoja.⁴³

Ehrenburgin ansiot ravintoloitsijana ovat huomattavat. Hän oli Hoffmanin jälkeen 1847 ottanut seurahuoneen haltuunsa isännöiden hyvällä menestyksellä. Hankaluuksia tuotti vain halu ansaita rahaa, paljon ja nopeasti. Tervaniemellä Ehrenburg miltei heti syyllistyi ylihintojen ottamiseen, minkä johdosta maistraatti sai aiheen puuttua asiaan. Seikkaperäinen hinnasto vahvistettiin ja ravintoloitsija velvoitettiin pitämään sitä aina näkyvillä.⁴⁴

Luettelo on sellaisenaan kunnioitusta herättävä korostaen sekä tarjoilun monipuolisuutta että laatua mittasuhteiltaan sinänsä varsin vaatimattomassa kesäravintolassa. Pullon tavallista ranskalaista valko- tai punaviiniä maksoi 40 kopeekkaa. Suuren ryypyn haarukkapalan kera sai 10 kop:lla, pienen 5:llä. Olut maksoi 12 kop. ja hyvää laatua oleva sima 20. Kahvia ja teetä tarjottiin laseittain leivän kera suuren ryypyn hintaan. Kaakaota, mantelimaitoa, limonaa ja kivennäisvesiä oli luonnollisesti myös tarjolla, samoin punssia,

Näkymä Viipurin satamasta kohti Tervanientä. Vasemmalla pakkahuoneen yläpuolella paviljonki ja purjelaivan mastojen välissä "Turhalan" ravintolarakennus. Oikealla näkyy ruutikellari. – Yksityiskohta Michail Erassin 1853–54 maalaamasta taulusta, jonka Viipurin porvarit lahjoittivat Casimir von Kothenille. Kaupunkilaiset osoittivat täten kiitollisuuttaan kuvernöörille, joka tarmollaan aikaansai Tervaniemen luovuttamisen asutukselle. Vastaanottaja sääti myöhemmin, että komea öljymaalaus tulisi Viipurin kaupungin omistukseen. Se on tätä nykyä Lahden taide-museossa.

englantilaista ja ruotsalaista portteria sekä konjakkitotia. Parempien juomien lista käsitti houkuttelevassa määrin laatutavaraa.

Yleisö tuli Tervaniemelle myös kuuntelemaan musiikkiohjelmaa. Ajoittain oli lisäksi tarjolla akrobatiaa ja illuminaatioita, ilotulituksia, ja muuta tivoli-maista hupia. Tähän suuntaan toimintaa ohjaili ennen kaikkea Ehrenburgin seuraaja Johan Petter Hamberg. Erityisesti kesällä 1855 huomio kiintyi Turhalan iltatilaisuuksiin, jolloin sadat värilliset lyhdyt ja lukuisat läpikuultavat kuvat (transparangit) loistivat Tervaniemen kallioilta. Lehdessäkin järjestelyjä käsiteltiin: ”Men oaktadt regn och frost, har herr Hamberg varit outtröttlig att tillreda chinesiska och italienska nätter omkring sin buffet uti St. Annae promenaden, hvilka, i beaktande af stadens närvarande tomhet, varit ganska bra besökta; en gång såg man der till och med en gammal romare i full rustning, visserligen något ruskig och nersuddad och temmeligen genomskinlig på köpet — föreställningen kallades transparant!”⁴⁵

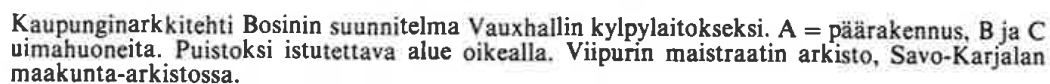
Näin tarmokkaasti ei kesäravintolaa pitkään johdettu, ei ainakaan Hambergin toimesta. Rauhattoman luonteensa vetämänä hän kaikkosi kaupungista ja vaimo sai henkilökohtaisesti tai välikäsien avulla yrittää pitää toimintaa yllä. Vaihtelua toivat 1859 pystytetty karuselli — Aninassa sellainen vehje mainitaan vasta kymmenisen vuotta myöhemmin — ja Conrad Spohrin sävellet. Ajoittain puistoa kunnostettiin ja laajennettiin, mutta ravintolarakennuksen puutteellisuus koettiin jatkuvasti rajoittavana tekijänä. Läheinen ruutikelari tuotti myös harmia sekä räjähtämisvaaran takia että esteenä uuden ajanmukaisemman ravintolan pystyttämiseksi. Parasta oli näköala, mutta se ei sellaisenaan kyennyt houkuttelemaan riittävästi asiakkaita.⁴⁶

1860-luvun alkupuoliskolla Jacob Andrea ja Johan Lindström esiintyivät Tervaniemen vuokraajina. He eivät saaneet ihmeitä aikaan. Etevä Christian Andrea nosti palvelun tasoa, mutta ei mahtanut yleiselle ränsistymiselle mitään. Vähän kerrallaan Tervaniemen asiat olivat vajoamassa samaan surkeaan tilaan kuin Aninankin. Kilpailusta ei enää ollut kysymys muussa mielessä kuin yleisen välinpitämättömyyden ja laiminlyöntien asteessa. Lehtikirjoitukset kävivät kirpeiksi: ”För älskaren af enslighet och melankoliska betraktelser står Fåfången som en kyrkogård, der längesedan aflidne träd och buskars hamnar hviska till hvarandra om huru allt är förgängligt, publikens gunst och höga vederbörandes bevågenhet. Skall den vackra anläggningen aldrig upptagas till nåder igen?”⁴⁷

Vuosia vierähti ennen kuin toimeen tartuttiin. V. 1874 todettiin ravintolarakennus vihdoin aikansa eläneeksi ja kelvottomaksi: ”På Tervaniemi råder förfall, gångarna i miserabelt skick, tornet gammalt och murket och vårdshuset, om man så får kalla denna parodi på en byggnad, hvartill modellen tyckes vara tagen från någon gammal skeppskajuta, är till den grad förfallet att det redan för länge sen trygt kunnat vandra all verldens väg.” Kaupunkia ei enää rasitta-

nut huoli Aninasta ja uuden ulkoilmaravintolan rakentaminen kypsyi päätökseksi. Piirustukset laati kaupunginarkkitehti Fr. Odenvall ja malliksi kelpasi Turun Samppalinna. Talo valmistui 1876 ja kykeni turvaamaan toiminnan kohtuullisen jatkumisen meidän vuosisadallemme saakka.⁴⁸

„Планъ Струссковъ Места въ 1866
 въ Минусинскомъ уезде,
 въ Красноярск. губ. въ Т. Сибирск.
 Губ. (Городъ) находится въ Сибирск.
 Губ. въ Красноярск. уезде въ
 Т. Сибирск. Губ.

Vauxhall

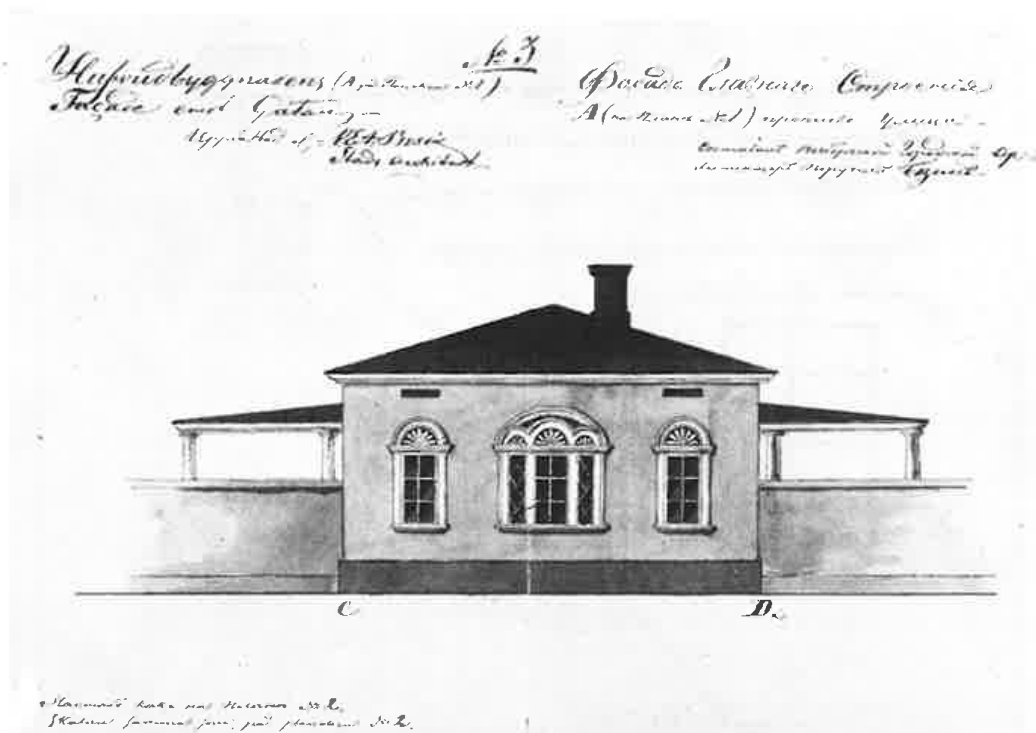
Kaupungin yritykset ylläpitää puistoja ja yleisiä kävelypaikkoja eivät olleet johtaneet toivottuihin, kestäviin tuloksiin. Suunnitelmilta puuttui johdonmukaisuutta ja pitkäjänteisyyttä. Yksityisellä taholla ei oltu aivan toimettona. Aloitteellisuus tähtäsi ennen kaikkea kylpylaitoksen perustamiseen. Helsingin menestys Kaivopuiston suhteen kaiveli raskaasti mieliä. Pietari oli lähellä ja mahdollisuudet tehdä rahaa turistivirran kustannuksella ilmeiset. Kaupungin liikemiesten mielikuvitukselle tilanne tarjosi runsaasti virikkeitä. Näkyviäkin tuloksia saatiin vähitellen aikaan.

Keskeisenä henkilönä esiintyy kauppias Carl Gustaf Heyno. Hän oli 20. 5. 1818 syntynyt Viipurissa, minne hänen isänsä Gustaf Johann aikoinaan oli muuttanut Lyypekistä. Toiminimi C. G. Heyno & Co. harrasti puutavara-kauppaa suurehkossa mittakaavassa ja sen omistajiin kuului myös Abraham Keldan. Perinteisen liiketoiminnan ohella Heyno tunsikin kiinnostusta matkailun kehittämismahdollisuuksiin. 1850-luvun alussa hän oli hankkinut omistukseensa tontit 105 ja 106 b Neitsytniemen eteläkärjestä Viipurin esikaupungissa. Maistraatin suostumuksella hän sai istuttaa viereisen rantatontin puistoksi. Tämän jälkeen kauppias anoi lupaa kahden, mahdollisimman etäällä toisistaan sijaitsevan pienehkön uimahuoneen – toinen tuli naisten ja toinen miesten käyttöön – sekä anniskeluoikeudet omaavan päärakennuksen pystyttämiseen. Tähän suostuttiin ja maistraatti antoi suunnitelmille vielä tukensa sitoutumalla tien kunnostamiseen puistoalueelle, jonka edellytettiin tulevan yleiseen käyttöön. Biljardioikeudetkin myönnettiin.⁴⁹

Kaupunginarkkitehti N. E. A. Bosin piirsi kaikki uudisrakennukset ja osallistui ilmeisesti laitoksen kokonaissuunnitteluunkin. Kasteessa uusi kylpylä sai nimekseen ”Vauxhall”. Meikäläisen ääntämisen kannalta valinta ei tuntunut kaikkein onnistuneimmalta. Tähtäimessä pidettiinkin ensisijaisesti pietarilaisten viihtyvyyttä. Suurkaupungeissa Lontoosta alkaen erilaiset huvittelupaikat oli jo pitkään ristitty Vauxhalleiksi.⁵⁰

Kylpylä avattiin yleisölle 1. 6. 1853 ja siihen liittyvä kaivuhuone kuukautta myöhemmin. Kauden arvioitiin kestävän nelisen kuukautta. Kylpeminen meressä sekä suihkujen käyttö maksoi koko kesän osalta kolme hopearuplaa hengeltä – perheenjäsenille myönnettiin alennusta. Tavanomaisten kaivovesien, kuten Karlsbadin ja Emsin, nauttimisesta veloitettiin saman verran viikkoa kohden. Ravintolassa tarjottiin terveydenhoitoon sopivaa ruokaa ja majoitusta varten oli varattu kalustettuja huoneita sekä Viipurin esikaupungista että keskustasta. Vieraitten käytössä oli mm. keilarata, karuselli ja keinoja. Lääkärinä toimi Constantin Steven, joka sittemmin astui piirilääkärin virkaan.⁵¹

Kivennäisvesien annostelua varten oli Tukholmasta tilattu kompressorin,

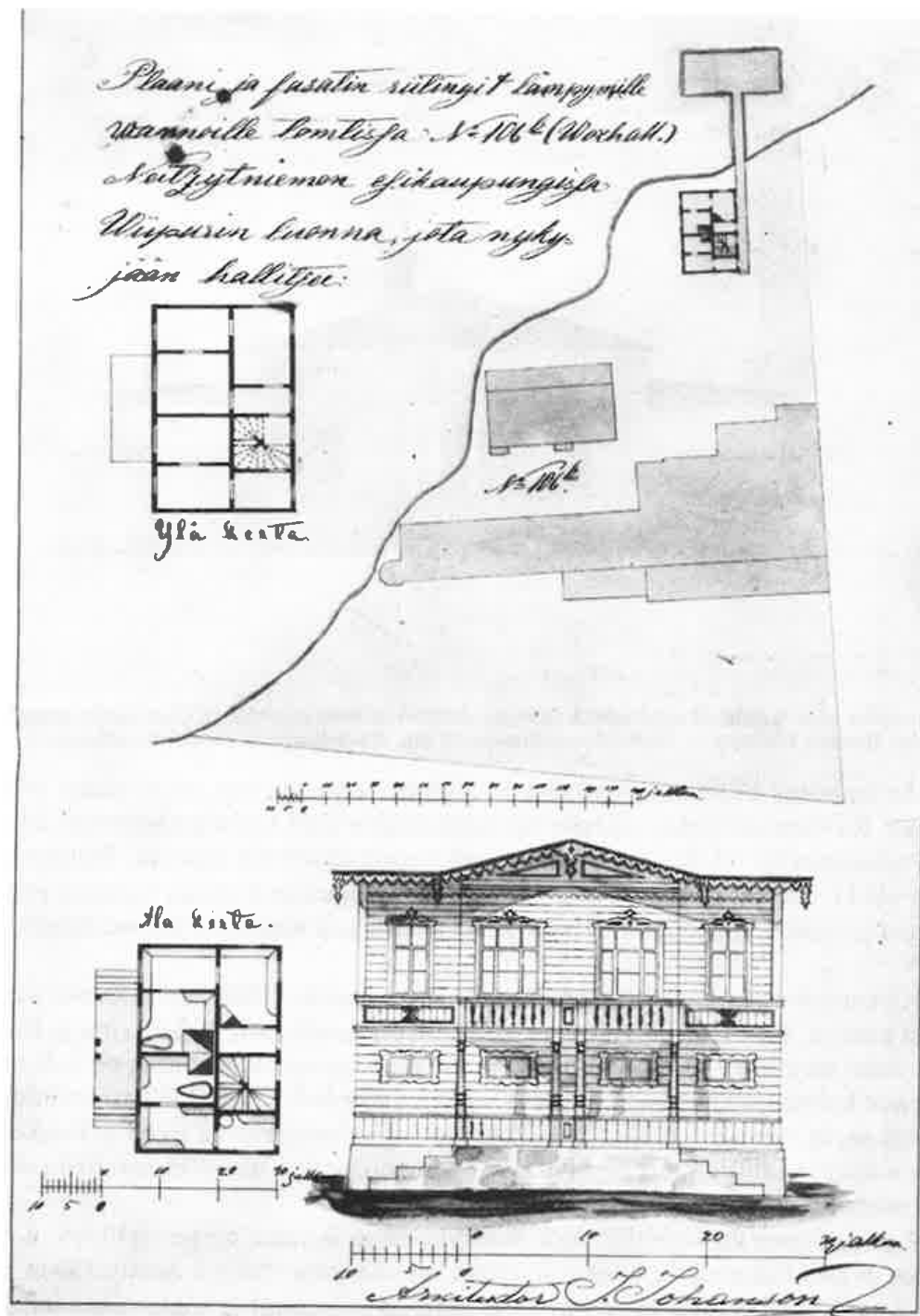

Vauxhallin päärakennus Rantakadulta nähtynä. Julkisivupiirros vuodelta 1853 on kaupunginarkkitehti Bosinin käsialaa. – Viipurin maistraatinarkisto, Savo-Karjalan maakunta-arkistossa.

jonka toimitus kuitenkin myöhästyi. Juomat tarjottiin sen takia aluksi pulloissa. Ravintoloitsijaksi valittiin hannoverilainen Carl Ludwig Gellersen, joka oli työskennellyt Helsingissä jo edellisen vuosikymmenen lopussa. Pietarissa hän oli 11. 11. 1851 mennyt naimisiin Edla Lundquistin kanssa, kotoisin Helsingin pitäjältä. Tarjoiluun nähden ei huomautuksia ainakaan julkisesti esitetty.⁵²

Kivennäisvesien anniskelulaite saapui vasta kesäksi 1854. Selitykseksi kelpasi kenties, että koje oli laatuaan kaikkein uudenaikaisin. Karlsbadin ja Emsin vedet tarjoiltiin sopivan lämpöisinä suoraan laitteesta. Vierailla oli valittavanaan kylmät ja lämpimät ammekylvyt sekä meressä uimisen lisäksi mahdollisuus myös mutakylpyihin. Tanssisalonki oli valmistunut ja siellä pyöriskeltiin musiikin tahtiin joka keskiyö. Ulkopuolisetkin olivat tervetulleita ilaikoimaan.⁵³

Ilmoituksissa korostettiin, että Neitsytniemen ilmasto oli terveellinen. Koleraa ei paikkakunnalla ollut esiintynyt vuosikausiin. Näistä suosituksista ei enää kesällä 1855 ollut paljon hyötyä. Sota oli puhjennut ja englantilainen laivasto oli vieraillut Uuraassakin tuikaten puutavaravarastoja tuleen. Viipurilaiset pysyttelivät mieluummin maaseudulla eikä pietarilaisilla ollut suurempaa halua asettua mahdollisille vaaroille alttiiksi.⁵⁴

Kaupunginarkkitehti Johan Johansson laati 1860-luvulla Vauxhallia varten "plaani ja fasadin rii-tingit lämpymille wannille tomtissa N:o 106 b". Tyyli on jo koristeellisempaa kuin Bosinin aikana. Viipurin maistraatin arkisto, Savo-Karjalan maakunta-arkistossa.

Vauxhallin viehätysvoima ei sinänsä kovin pitkälle riittänyt. Tosiasiallisesti Neitsytniemen ranta oli kivikkoisen ja kaikkea muuta kuin kylpemiseen houkutteleva. Puisto ei vielä pitkiin aikoihin kyennyt tarjoamaan kävelijöille tunnelmallisia näkymiä. Koko yritys oli vastatuulella ja alkoi yhä suuremmassa määrin muistuttaa virheinvestointia.

Heyno yritti tietysti parastaan. Avukseen hän sai uuden ravintoloitsijan, nimeltään Albert Trey. Eräänlaiseksi yhteiseksi kohokohdaksi muodostuivat Aleksenterin päivänä 11.9.1855 järjestetyt hyväntekeväisyystanssiaiset. Tulot oli tarkoitus luovuttaa taisteluissa kaatuneitten venäläisten sotilaitten perheille. Tie kaupungista Neitsytniemeen oli valaistu värillisin lyhdyin. Päärakennuksen parveke oli koristeltu suurella kuultokuvalla, jossa keisarin nimikirjaimet loistivat laakeriseppeleen ympäröiminä keskellä aurinkoa. Tanssilatonki oli myös asianmukaisesti pyntätty vastaanottamaan nelisensataa vierasta kuvernööristä alkaen. Rykmentin soittokunta huolehti musiikista klo 3:een saakka aamulla. Järjestelyt olivat menestykselliset, sekä soteleskien että Heynon kannalta.⁵⁵

Lokakuussa vieraille tarjottiin karhunpaistia. Otus oli kaadettu Antreassa ja sen nahassa oli 18 reikää urheitten metsästäjien luodikkojen ja keihäitten jäljiltä. Tavallisina arkipäivinä Neitsytniemi kuitenkin oli etäinen ja hyvin vähäisessä määrin puoleensa vetävä paikka. Tie oli syksyllä aivan pimeä ja hevosajopelit olivat koko ajan vaarassa suistua ojaan.⁵⁶

Sodan päättyminen viritti tietenkin toiveet matkailun elpymisestä. Suomalaiset yrittäjät kokivat kuitenkin pettymyksen, sillä vapaamielinen keisari salli venäläisten entistä helpommin matkustaa ulkomaille. Varakkaammat valitsivat ilman muuta Keski-Euroopan ja Suomi unohtui heiltä tyystin. Tänne tuli vain keskiluokkaa, niitä joilla ei ollut varaa lähteä etäälle Venäjän pääkaupungista. Suhdanteet olivat jälleen kerran muuttuneet ja nyt meille epäedullisemmiksi.

Vauxhallin tilannetta hieman helpotti, että ravintoloitsijaksi 1856 saatiin Sebastian Peter Wild, ammattitaidoltaan viipurilaisten vilpittömästi arvostama. Päärakennusta oli korjailtu, lähdevesien anniskelussa avusti ruotsalainen asiantuntija ja retkiä tehtiin siipirataslaiva Saimaalla. Kesä oli kuitenkin huomattavan kolea ja vieraitten määrä jäi vähäiseksi. Heynon yritteliäisyydelle annettiin joka tapauksessa julkista tunnustusta: ”För allt detta hafva vi att tacka den enskildte egarens till denna inrettning outröttliga driftighet och frikostighet, som omsorgsfullt sörjt för det minsta som vid en sådan inrettning kan behöfvas eller af de besökande önskas.”⁵⁷

Vaikeuksiin liittyi kylpyläkauden lyhyys. Yritykset järjestää ohjelmaa talvella ja siten vetää yleisöä Vauxhalliin varsinaisen sesongin päätyttyä osoitautuivat työläiksi. Sebastian Wild osallistui ponnisteluihin kevääseen 1859 saakka. Silloin vararikko ei enää ollut vältettävissä. Koko laitos kaikkine ra-

kennuksineen ja kalusteineen huutokaupattiin. Vakuutusarvoksi ilmoitettiin 10000 hopearuplaa. Tilat olivat edelleenkin hyvässä kunnossa. Poikkeuksena oli vain puistikko, johon ei ollut paljon huomiota ja varoja kiinnitetty. Kävelijät valittivat, että sen rehevyys rajoittui vihreäksi maalattuun aitaukseen.⁵⁸

Konkurssinsa jälkeen Heyno muutti Pietariin. Uudeksi ravintoloitsijaksi tuli J.D. Hoffmann, tuttu ensimmäisestä kaupunginpuutarhasta. Tanssilaisuuksia järjestettiin tiheään ja niihin osallistui runsaasti vieraita, jotka pääasiallisesti lukeutuivat venäläiseen keskiluokkaan. V. 1860 astui Wild uudestaan kuvaan ja huhtikuussa 1862 hän tuli Vauxhallin varsinaiseksi omistajaksi. Hän teki kaikkensa laitoksen tason ja tuottavuuden kohentamiseksi. Yrityksistään luoda viihtyisä ympäristö paikalle, joka alun perin oli ollut "autioin ja kolkoin ranta, mikä Viipurin läheisyydestä oli löydettävissä", hän sai kaupunkilaisilta kiitosta. Siihen olikin aihetta, sillä Aninassa ja Tervaniemellä vallitseva samanaikainen alennustila alkoi saada yhä silmiinpistävämpiä muotoja.⁵⁹

Wild olisi saattanut onnistuakin, jollei tulipalo 21.4.1865 olisi tuhonnut suurta osaa Vauxhallin päärakennuksesta. Talo seisoi talvella miltei käyttämättömänä ja siinä asui vain omistajan 75 vuotta vanha täti Katarina Rosenberg, joka pelastautui liekeistä. Tappiot olivat suuret ja niitä lisäsi se, ettei laitosta saatu kesäksi täysin toimintakelpoiseksi. Tilapäinen ruokailutila valmistui kuitenkin lyhyessä ajassa huolehtimaan vieraitten välttämättömmistä tarpeista. Elokuussa Wild kuitenkin vetäytyi syrjään myytyään koko laitoksen 4500 hopearuplalla ent. aliupseeri Peter Mihailovitsh Tshedajeville.⁶⁰

Kehitys kulki jälleen jonkin verran rinnan Aninan kanssa. Tshedajev oli toiminut useita vuosia Viipurissa, aluksi vesirinkeleitten eli ns. baraškojen myyjänä, myöhemmin yhdessä Jegoroffin kanssa Pietarin esikaupungin ruoka- paikkojen haltijana. Luonnollisesti hän kykyjensä mukaan keskittyi Vauxhallin ylläpitoon. Illallisia, tanssiaisia ja naamiaisia järjestettiin jatkuvalla syötöllä. Parin vuoden kuluttua avattiin myös rata talvisia kilpa-ajoja varten. Laitoksen alkuperäinen tarkoitus palvella kylpylänä häipyi taka-alalle.⁶¹

Kasvavassa kilpailussa Tshedajev ei pärjännyt. Se ilmeni ennen kaikkea tason madaltumisessa, siinä että Vauxhall yhä enemmän nähtiin pelkästään huvittelunhaluisten riettaana kohtauspaikkana. Juhlia jatkettiin pitkälti yli keskiyön ja niiden yhteydessä tapahtui sellaista, joka sai hyveelliset kaupunkilaiset kauhistelemaan ja helsinkiläisetkin ihmettelemään. Tilaisuudet ristittiin "pirun kekkereiksi" ja niitä jatkettiin Tshedajevin isännyydellä ainakin 1870-luvun loppuun. Silloin Vauxhall oli täydellisesti menettänyt merkityksensä tavallisten viipurilaisten virkistyspaikkana. Kylpylän merkitys jäi valitettavan lyhytaikaiseksi ja siihen liittyvä puistikko ei sekään kehittynyt vaatimatonta alkua pitemmälle.⁶²

Heyno ei suinkaan ollut ainoa viipurilainen, joka haaveili kylpylästä ja lukuisista venäläisistä matkailijoista. Suunnitelmia kehitettiin usealla taholla, mutta ne eivät kypsyneet yhtä merkittäviin tuloksiin. Jo 1838, turistivirran alkaessa suuntautua Suomeen, perustettiin J.H. Mennanderin toimesta yhtiö ”Badstugu AB”. Merenrannalle, Keisariportin luo oli tarkoitus rakentaa suomalainen sauna, joka soveltuisi säätyläistenkin käyttöön. Piirustukset laati tässäkin tapauksessa arkkitehti Leszig. Paikan suhteen kuvernööri huomautti, että laitoksen sijoittaminen kohtaan, missä Pietari Suuri oli astunut maihin, ei voinut tulla kysymykseen. Sauna sai hakea paikkansa hieman syrjemmästä ja syksyn kuluessa se ilmeisesti valmistuikin.⁶³

Ennen Vauxhallin valmistumista pormestari Antell puolestaan puuhasi mit-tavan kylpylaitoksen perustamista Havin niemelle. Osakkeiden merkintään ryhdyttiin, mutta vitkastelu antoi kilpailevalle Heynolle etulyöntiaseman. So-dan jälkeen palattiin asiaan uudestaan ja syyskuussa 1856 alettiin suurisuun-tainen merkintäoikeuksien markkinointi. Sijainniksi kaavailtiin nyt Aninaa, jonka kaivovesiä pidettiin tarkoitukseen sopivina. Piirustuksia laadittiin jäl-leen ja kuulu hydropaatti Theodor Hahn antoi järjestelyille puoltolauseensa – hän ilmoitti jopa olevansa valmis tulemaan laitoksen johtajaksi. Köyhiäkin ajateltiin tähtäämällä heidän osaltaan kohtuullisiin maksuihin. Rahoittajina esiintyivät pietarilaisten ohella viipurilaiset Paul Wahl, Johan Bandholtz ja Ti-chanoffin kauppiassuku.⁶⁴

Piakkoin Aninasta luovuttiin ja yhtiölle ostettiin laaja tontti Papulasta, sillan ja kallion lähistöltä. 35000 hopearuplan alkupääomalla saatiin jopa 18-sivuiset säännöt aikaan. Johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin pormestari Robert Isidor Örn. Kolmen vuoden vilkkaan keskustelun jälkeen koko yritys kuitenkin haudattiin hiljaisuudessa. Rautatien valmistuttua prof. Albert Palm-berg herätti vanhat suunnitelmat henkiin ja sai jälleen viipurilaisten kauppa-huoneitten tuen taakseen. Tähtäimessä oli tällä kertaa Tervaniemen kärki. Kilpailun pelosta toteutukset nytkin viipyivät ja lopulta ajatuksesta luovuttiin kokonaan. Haaveet suurisuuntaisesta kylpylälaitoksesta muuallakin kuin Neitsytniemellä kiteytyivät viipurilaisten mielissä ”puuhaksi, josta ei koskaan tullut mitään”.⁶⁵

Laajemmasta näkökulmasta voi panna merkille, että kylpylän sijoitusvaihtoehdot osoittautuivat ajan mittaan melko hyvin harkituiksi ja viitteellisiksi. Puistikkojen luomiseen ja uintimahdollisuuksien tarjoamiseen paneuduttiin ai-kanaan sekä Papulassa että Tervaniemen kärjessä. Vaatimattomammalla ta-solla tohtori Nils Robert Holstius omin päin toteutti sen, mistä muut vain pu-huivat. Kesäkuussa 1848 hänen perustamansa meriuimala avattiin linnoitus-alueen kaakkoiskulmassa. Laitos oli tarkoitettu säätyläisille ja sellaisena se pal-veli tarkoitustaan pitkään. Muut kaupunkilaiset saivatkin pulahtaa Suomen-lahden aaltoihin miten parhaiten taisivat, niljaisilta kallioilta tai siivottomilta rannoilta.⁶⁶

Huusniemi

Luonnon helmaan sijoitettujen anniskelupaikkojen rivistö sai neljännen lenkkinsä Huusniemestä, Suomenvedenpohjan vehmaalta itärannalta. Siellä oli pitkään sijainnut jonkinlainen kapakka, mutta laajempaa merkitystä alueelle toivat vasta viereisen Imatralle johtavan maantien kasvavat matkailijavirrat. Kaupunki alkoi myös laajentua kohti läheistä Papulaa ja pohjoista. Laivaliikenne lyhensi puolestaan hankalia etäisyyksiä.

Huhtikuussa 1864 kerrottiin vastaperustetun yhtiön vuokranneen Huusniemestä kauniin rantatontin. Nopeasti pystytettiin sievä ravintolarakennus ja samalla ympäröivää luontoa kohennettiin sopivin istutuksin. Keilaratakin sisällytettiin kustannuksiin, jotka rajoittuivat hämmästyttävän kohtuulliseen summaan, 2000 hopearuplaa.⁶⁷

Jo ensimmäinen kesä lupasi menestystä. Useimmat vieraat saapuivat laivalla, joka päivittäin liikennöi Huusniemeen. ”Allo” huolehti siitä, että kaupunkilaiset pääsivät uusimpaan kesäravintolaansa mukavammin, nopeammin ja halvemmin kuin Vauxhalliin tai Aninaan. Kilpailumielessä uudet yrittäjät olivat onnistuneet hankkimaan toiminnalleen vahvat valtit. Heidän luomustaan kutsuttiin alusta alkaen ”pieneksi paratiisiksi”.⁶⁸

Kesäksi 1865 valmistui tanssisalonki ja ravintolan antimista vastasi Frans Ehrenburg. Tapansa mukaan hän erehtyi alkajaisiksi tarjoamaan sillisalaattia ja kehnoa vasikanpaistia 3 markan poskettomaan hintaan – jatkossa hinnoittelupolitiikka saatettiin järkevämpiin uomiin. Musiikista huolehti suosittu Zedelerin perheyhtye ja tanssiaisia järjestettiin joka perjantai. Jo vuonna 1866 todettiin n. 6000 kävijän laivalla hakeutuneen Huusniemelle. Määrä oli varsin suuri ja se merkitsi asiakkaiden selvää harvenemista Vauxhallissa, Aninassa ja Tervaniemellä.⁶⁹

Toiminnan näin vakiintuessa ilmoitettiin vuoden 1866 lopussa, että Huusniemi vuokrattaisiin kaikkine rakennuksineen halukkaalle ravintolanpitäjälle 1-4 vuodeksi. Allekirjoittajana oli puutavarakauppias, sittemmin konsuli ja suuri taiteen ystävä Robert Lydecken. Tämä antaa vihjeen alkuperäisistä rahoittajapiireistä. Ehrenburg luopui tässä vaiheessa leikistä eivätkä seuraavat vuodet enää mainittavasti kohentaneet tai muuttaneet uuden ulkoilmaravintolan, ”Viipurin Kaisaniemen”, saavuttamaa asemaa. Musiikkia johti Zederen jälkeen Conrad Spohr ja Ernst Bernhard Schneevoigt. Suurehkoa salia käytettiin myös konserttien järjestämiseen. 1870-luvun alussa puhuttiin jopa eläintarhan sijoittamisesta Huusniemeen, mutta vallan uusia piirteitä toiminta ei saanut.⁷⁰

Marraskuussa 1874 Huusniemi oli huutokaupattavana, mutta konsuli Lydecken ei hyväksynyt korkeinta, 17000 markkaan kohonnutta tarjousta. Hän

Frans Ehrenburg 30-vuotiaana ravintoloitsijana Helsingissä. Signeeraamaton öljymaalaus, Lahden kaupunginmuseo.

siirsi sen sijaan oikeudet 15000 markalla nuorelle Victor Hovingille 30 vuodeksi. Ehtoihin sisällytettiin, että toiminnan tuli jatkuvasti tähdätä virkistysten tarjoamiseen kaupunkilaisille. Tämä otettiin huomioon myös kaupungin lunastaessa alueen itselleen Hovingin kuolinpesältä. Ravintolanpito luovutettiin Anniskeluyhtiölle, joka ei kylläkään tuonut väkeviä pöytään – Huusniemestä tuli raattiusravintola. Kesällä 1908 lähistölle rakennettiin tenniskentät, jotka toivat yritykselle huomattavasti lisää asiakkaita. Kaupungin rannasta liikennöivät moottoriveneet puolen tunnin väliajoin ja matka taittui neljännes-tunnissa. Turvalliset puitteet jatkuvalla toiminnalle perustajien edellyttämässä hengessä oli luotu.⁷¹

Hyvin suuressa määrin luonnonläheisyyttä oli haettu kaupunkiasutuksen rajamailta. Keskustassa näkymät eivät paraatikentän laidan istuttamisen jälkeen pitkään aikaan muuttuneet. Kun uudelleenarviointeihin päädyttiin, olivat taustalla tiukennetut paloturvallisuusmääräykset. V. 1861 valmistunut B.O. Nymalmin asemakaava sisälsi Torkkelin ja Pantsarlahden puistovyöhykkeet.⁷²

Toteutukset etenivät työläästi ja vaihteittain. Vasta keväällä 1866 suunnitelmat maistraatin toimesta vauhdittuivat. Kesällä istutettiin uuteen esplanadiin parisen sataa lehmusta, jotka juurtuivat hyvin. Vuosikymmenen lopussa oltiin töissä Punasenlähteentorin kulmassa ja viipurilaiset kuvittelivat toiveikkaasti voivansa pian lyödä pääkaupungin vihreät näkymät laudalta.⁷³

Siihen kului vielä aikaa, mutta vuosisadan vaihteessa kaupunki oli ratkaisevasti muuttanut luonnettaan siitä ankeudesta, johon keisari Nikolai oli harmistuneena kiinnittänyt huomionsa. Keskeisempää ja otollisempaa kävely- paikkaa kuin Torkkelin puisto oli vaikea kuvitella. Arvostuksessa oli luonnollinen sijansa myös Espilän hyvällä maineella. Tässäkin henkiset ja aineelliset tarpeet kulkivat käsi kädessä, toisiaan tukien ja onnistuneesti täydentäen.⁷⁴

Lähdeviitteitä

1. Vrt. J. W. Ruuth, *Viborgs stads historia* II (1906), 922.
2. Yleisesityksiä: K. K. Meinander, *Monrepos (Herrgårdar i Finland III, 1929)*; Marta Hirn, *Lovsång till en park (Florilegium amicitiae. TiH Emil Zilliacus 1.9.1953)*; Maija-Liisa Talvikanta, *Ossiaanista soittoa. Monrepos'n puiston Väinämöis-patsaat (Kalevalaseuran vuosik. 41, 1961)*. – Vrt. myös Walter Appelqvist, *Monrepos (Karjala 23.4., 18.6.1959)*; S. Hirn, *Park-ägarens vedermödor (Hufvudstadsbladet 21.10.1965)*.
3. Englantilaisen puiston saapumisesta pohjoismaihin ja suhteesta runouteen, ks. Martin Lammén verratonta kuvausta teoksessa *Upplysningstidens romantik I* (1918), 428 seur.
4. Elämäkerralliset päivämäärät perustuvat, mikäli ei toisin mainita, Suomen sukututk. seuran jäljentämiin Viipurin seurakuntien syntyneitten, vihittyjen ja kuolleitten luetteloihin Valtionarkistossa.
5. Vrt. aikalaisten kuvauksia esim. *Sanans. Wiip.* 28.9.1833; *St. Petersb. Zeit.* 23.6.1835; Friedr. Joh. Lor. Meyer, *Russische Denkmäler II* (1837), 348 seur. sekä L. H. von Nicolayn runoelman *Das Landgut Monrepos in Finnland* eri painoksia.
6. *Wib. Wochenblatt* 17.9., 24.9.1825.
7. *Wib. Wochenblatt* 1.9.1827, 12.7.1828.
8. *Wib. Wochenblatt* 14.8.1830, 16.7.1831; *Sanans. Wiip.* 24.5.1834.
9. "Zum Imatra!" (*St. Petersb. Zeit.* 2.10.1835).
10. *Sanans Wiip.* 16.1.1836.
11. *Sanans. Wiip.* 7.5.1836, 31.7.1841.
12. *Wib. Annonce Blad* 17.5.1848.
13. *Wiborg* 20.6.1856.
14. Vrt. Talvikannan em. tutkielma; *Ilmarinen* 7.6.1876. – Matkustajaluetteloiden perusteella on todettavissa, että kuvanveistäjä Borup kesäkuussa 1831 kävi Viipurissa (Kenraalikuvernöörinkanslian passiasiak. Ha 127:I, Valtionarkisto).
15. *Wiip. maistr. ptk.* (Savo-Karjalan maak. ark.) 25.8., 30.8.1830, 17.5. 1833, 26.5.1834, 31.8.1839.
16. Vrt. Carolus Lindberg & Gabriel Rein, *Stadsplanering och byggnadsverksamhet (Helsingfors stads historia III, 1950)* 26, 103 seur.
17. *Wiip. kämnerioik. ptk.* 4.2.1836; *Wiip. maistr. ptk.* 8.3.1837; Valtionsiht. viraston aktit 22/1836, 126/1837 (Valtionarkisto). – Luonnonsuojelua koskevien näkemysten samanlaisesta kehityksestä ja kypsymisestä kielivät toimenpiteet erottaa Punkaharju valtiolle (1840) ja muodostaa Imatran ympärille kruununpuisto (1842). Vrt. S. Hirn, *Imatra som natursevärdhet t.o.m. 1870* (1958), 128.
18. Kenraalikuvernöörinkanslian akti 179/1837 (Valtionarkisto); *Wiip. maistr. ptk.* 2.4., 8.5., 30.5.1838. – Balthasarin kansalaisuushak.: Valtionsiht. viraston akti 851/1833. B. oli synt. n. 1810.
19. *Wiip. maistr. ptk.* 15.5., 20.6., 10.8., 4.9.1838; Sen. talousos. aktit KD 262/25 1837, 182/180 1838 (Valtionarkisto); J. W. Ruuth & Erkki Kuujo, *Viipurin kaupungin historia III* (1975), 103, 204.
20. *Wiip. maistr. ptk.* 26.1., 16.3., 28.6.1839.
21. Virallinen, senaatin kansliatoimikunnan hyväksymismerkinnällä varustettu karttapiirros Savo-Karjalan maakunta-arkiston karttakokoelmassa.
22. *Wiip. maistr. ptk.* 16.3.1840; *Sanans. Wiip.* 25.4.1840.
23. *Wiip. maistr. ptk.* 15.5., 29.10., 8.11.1841; *Sanans. Wiip.* 7.5.1841.
24. Kenraalikuvernöörinkanslian passiasiak. Ha 145:I, 147:I. Balthasar oli todellinen puutarhurisuku: Georg Wilhelmin ja Johann Friedrichin lisäksi toimi Viipurissa – tai oikeammin Bützowien Tervajoella – myös Heinrich Conrad B. (synt. Hannover 5.12.1812, kuoll. Viipuri 1.12.1887) sekä ajoittain Justus Christian B.
25. *Wiip. maistr. ptk.* 20.11.1847, 12.2., 15.2.1851; *Kanava* 27.10.1847; *Wib. Nyh.* 20.7.1899.
26. *Kanava* 12.8.1846. 19.5., 30.6.1847; *Wib. Annonce Blad* 5.1., 12.1., 16.2., 14.6., 21.6., 28.6., 27.9.1848; *Tillkännag. ifrån Emb.* – *Mynd.* 21.3., 19.12.1849. 4.6.1851, 30.6.1852, 22.6.1853.
27. *Wiip. maistr. ptk.* 18.3.1854, 16.4., 23.5., 18.6.1855.
28. *Wiborg* 3.4., 8.5., 19.6., 21.8., 12.10., 17.12.1855, 29.4.1856. – L. oli synt. 18.3.1830 ja naim. Henrika Emilie Öholmin kanssa.
29. *Wiip. maistr. ptk.* 19.12.1855, 18.8., 20.9.1856, 23.3.1857; *Wiborg* 12.9.1856; *Wib. Nyh.* 11.7.1899.

30. Viip. maistr. ptk. 12.9.1857, 17.12.1858, 4.5., 13.12.1859; **Wiborg** 5.6., 28.7., 18.8., 2.10.1857, 30.1., 23.6., 14.8.1858. — Sillström, vrt. S. Hirn, **Sockerbagaren från Graubünden** (Sv. litt. sällsk:s Hist. o. litt. hist. st. 49, 1974), 216. — Sundström vrt. S. Hirn, **Viipurin kapakat 1850-luvulla** (Alkoholipolitiikka 2/1969) ja **Teater i Viborg 1743–1870** (1970), 124. — Sundström esiintyy Viipurissa vielä 1886, jolloin hän toimi tarjoilijana Huusniemen kesäravintolassa. Oltuaan joitakin päiviä yhtäjaksoisesti humalassa hän ryhtyi ammuskelemaan revolverilla ja osui pariin Lampen varieteeseurueen jäsenen. Onneksi Amalia Sahriin kohdistunut luoti kilpistyi korsettiin — lehdessä todettiin, että kerrankin siitä mokomasta vaateparresta oli ollut jotain hyötyä. Puolustuksessaan S. viittasi itsemurha-ajatuksiin ja mielenhäiriöön. Tekonsa jälkeen hän oli juossut metsään. Tapahtuman tullessa oikeuskäsittelyyn S. oli edelleenkin Ruotsin kansalainen. (**Wiborgsbl.** 22.7.1886).
31. **Wiborg** 25.5., 2.10.1859, 18.6.1860; Viip. maistr. ptk. 16.3.1863; **Wib. Tidn.** 18.1., 20.6.1876; Y Soini, **Vieraanvaraisuus ammattina II** (1969), 55 seur. — Henricksson kuoli Lappeenrannassa 12.12.1901 (**Wib. Nyh.** 14.12.1901). — Myös tunnettu viipurilainen muusikko Heinrich Hermann Wächter nai erään Balthasarin suvun lukuisista tyttäristä (Emilie B., 21.4.1862).
32. Viip. maistr. ptk. 25.2., 27.3.1861; **Wiborg** 3.10.1860.
33. Viip. maistr. ptk. 30.4.1862; **Wiborg** 1.3.1861.
34. **Wiborg** 30.4.1861; **Otava** 27.7.1861. — Catani, vrt. Hirn, **Sockerbagaren**, 197 seur.
35. Viip. maistr. ptk. 25.4.1863; **Otava** 4.9.1863.
36. Viip. maistr. ptk. 25.7.1864, 27.2., 13.5., 16.12.1865, 17.9., 26.11., 5.12.1866, 22.5.1867, 20.4.1870; Valtiosiht. viraston akti 243/1864; **Wib. Tidn.** 6.7.1867, 30.12.1868, 26.6.1869; **Ilmarinen** 2.8.1867.
37. Viip. maistr. ptk. 18.5., 8.6.1870, 1.4., 6.5.1871.
38. **Wiborgsbl.** 9.12.1886.
39. Viip. maistr. ptk. 29.4., 25.5., 10.8.1846. — Vrt. S. Hirn, **Rajatapauksia** (1964), 120 seur.
40. Viip. maistr. ptk. 8.5.1846.
41. Viip. maistr. ptk. 21.6.1847.
42. Viip. maistr. ptk. 21.10., 7.12.1846, 23.8.1847. — B. joutui vaikeuksiin 1850, jolloin kuvernööri syytti kaupunginpuutarhuria laiminlyönnestä ja 1856 hänet erotettiin. Seuraajaksi tuli Heinrich Conrad Balthasar, joka vuorostaan 1866 sai lähtöpassit saamattomuutensa johdosta. Georg Wilhelm otettiin 1867 ainakin väliaikaisesti jälleen tehtävään — hän kuoli keuhkolla 1873. (Viip. maistr. ptk. 8.4.1848, 29.12.1850, 29.5.1854, 12.4.1856, 11.4.1866, 8.6.1867; **Wib. Tidn.** 4.3.1873.)
43. "Charta öfver Kron St. Anna och Tervaniemi Stads Delar af Wiborgs Stad", päiväämätön kartta Savo-Karjalan maak. arkistossa; Viip. maistr. ptk. 29.3.1848.
44. Viip. maistr. ptk. 17.5.1848. — Ehrenburg, vrt. Soini, **mt. II**, 35.
45. Viip. maistr. ptk. 28.4.1851; **Tillkännag. ifrån Emb.** — **Mynd.** 14.5., 27.8.1851, 2.6.1852, 17.8.1853; **Wiborg** 18.5., 20.7., 8.8., 17.8., 31.8., 7.9.1855, 22.8.1856.
46. Viip. maistr. ptk. 17.2.1859; **Wiborg** 14.4.1858, 1.6., 30.9.1859, 22.6.1860; **Aamurusko** 34/1859; **Papperslyktan** 8.8.1859. — Hamberg (1817–98) oli sokerileipuri, kirjansitoja ja valokuvaaja, vrt. S. Hirn, **Kameran edestä ja takaa** (1972), 53 ja **Sockerbagaren**, 213 seur.
47. Viip. maistr. ptk. 18.4.1860, 8.4.1865, 12.3., 30.4.1866, 24.4.1867, 12.2.1870. — Andreat, vrt. Hirn, **Sockerbagaren**, 218 seur.
48. **Wib. Tidn.** 5.5., 26.11.1874, 24.4.1875; **Wib. Nyh.** 22.6.1901.
49. Viip. maistr. ptk. 23.11.1850, 15.2., 31.3., 10.5., 12.5., 5.7.1851; Sen. talousos. akti AD 656/89 1853; Ruuth, **mt. II**, 828.
50. Kööpenhaminan Vauxhall, vrt. E. Nyström, **Offentlige Forlystelser II** (1913), 114 seur., Tukholman Vauxhallit, vrt. Cl. Lundin & A. Strindberg, **Gamla Stockholm** (1882), 66, 98, 184. Pietarin Vauxhallia ylläpiti muusikko Domenico Dall'Occa. Turussa 1848 C.D. Alexander kutsui huviohjelmiaan nimellä "Vauxhall eller Tivoli".
51. **Tillkännag. ifrån Emb.** — **Mynd.** 27.4., 22.6., 29.6., 13.7.1853. — Vrt. Ruuth, **mt. II**, 869.
52. Uudenmaan lääninkanslian matk. luett. 1.9.1848 (Valtionark.).
53. **Wib. Tidn.** 19.4., 31.5.1854.
54. **Wiborg** 27.4., 1.5., 29.5.1855.
55. **Wiborg** 7.9., 14.9.1855. — Tanssiaisat antoivat jälkikäteen aihetta varsin kirpeään lehtikirjoiteluun sen johdosta, ettei pääsymaksunsa maksaneen, siististi pukeutuneen sokerileipurikisälän sallittua osallistua tanssiin. (**Wiborg** 12.10., 19.10.1855.)
56. **Wiborg** 5.10., 13.11.1855.
57. **Wiborg** 18.4., 22.4., 29.4., 30.5., 20.6., 15.7., 19.8.1856. — Wild, vrt. Hirn, **Sockerbagaren**, 221 seur.

58. **Wiborg** 17.7., 28.7.1857, 31.3., 10.4., 1.5., 26.5., 8.9.1858, 2.3.1859. – Heyno kuoli Pietarissa 23.2.1879 (**Wib. Tidn.** 27.2.1879).
59. Viip. maistr. ptk. 17.3.1860, 24.5.1862; **Wiborg** 27.4., 11.6., 28.8., 28.10.1859, 9.5., 1.6.1860, 28.5., 28.6.1861; **Otava** 11.4., 24.10.1862, 24.4., 4.9., 25.9.1863; **Wib. Tidn.** 23.4.1864.
60. Viip. maistr. ptk. 22.4., 26.4., 1.5.1865; **Wib.Tidn.** 22.4., 6.5., 13.5., 26.8.1865.
61. Viip. maistr. ptk. 15.8.1857, 13.5.1863, 26.10.1864, 16.12.1865; **Wib.Tidn.** 23.9.1865, 3.1., 7.4.1866, 8.1.1868, 24.4., 29.12.1869.
62. **Uusi Suometar** 30.1.1874; **Wib. Tidn.** 5.3.1878.
63. Viip. maistr. ptk. 14.5.1838; **Wib. Annonce Blad** 10.3., 14.4., 21.4., 17.11.1838.
64. Viip. maistr. ptk. 7.4.1847; **Wiborg** 12.9.1856, 19.5., 22.5., 21.7.1857.
65. Viip. maistr. ptk. 20.12.1858; **Wiborg** 20.1., 21.4.1858; **Wib.Tidn.** 11.11.1868, 15.9.1869, 30.3. 6.4., 14.5., 18.5.1870; **Wiborgsbl.** 29.1.1887.
66. **Wib. Annonce Blad** 14.6.1848; **Tillkännag. ifrån Emb.** – Mynd. 13.6.1849, 4.6.1851; **Wiborg** 29.5.1857, 28.5.1861, 28.5.1864; **Aamurusko** 22/1859. – Holstius oli synt. 20.8.1803 ja kuoli huhtik. 1867 Viipurissa.
67. **Wib. Tidn.** 6.4., 9.7.1864; **Suometar** 8.8.1864.
68. **Wib. Tidn.** 28.6.1865; **Suometar** 1.9., 2.9.1865.
69. **Wib. Tidn.** 3.5., 13.5., 28.6.1865.
70. **Wib. Tidn.** 28.4., 6.6., 8.9., 5.12.1866, 24.4., 11.5., 13.7.1867, 29.4., 15.8., 28.10.1868, 29.12.1869, 7.5., 26.11.1870; **Suomenlehti** 30.4.1872.
71. **Suomenlehti** 24.11.1874; **Ilmarinen** 1.12.1874; S. Hirn, A. Wirtavuori & E. Paakkanen, 60 vuotta viipurilaistennistä (1958), 19.
72. O. – I. Meurman, **Asemakaavan kehitys (Viipurin kirja, 1958)**, 136 seur.
73. **Wib. Tidn.** 6.10.1866, 30.4.1870.
74. Vrt. Soini, mt. II, 41. – Frans Ehrenburg, ravintoloitsijana niin monipuolinen, perusti Espilän edeltäjän Hotelli Belvederen 1868. Rakennus tuhoutui palossa 1887. Tämän yrityksen katsottiin oleellisesti vaikuttaneen kaikkien muiden puutarharavintoloiden kannattavuuteen. (**Hels. Dagbl.** 4.11.1869.)